

Za realistično razumevanje in razlago institucionalizacije mednarodnih odnosov

Uvodni premisleki in izhodiščna pojasnila

Naslov pričujočega prispevka lahko zavede, ker ne gre niti za zagovor tradicije političnega realizma v mednarodnih odnosih kot znanstveni disciplini niti za preprosto pristajanje na zdravorazumski realizem v družbenih vedah in filozofiji družbenih ved. Zato ne bo odveč, če ga natančneje opredelimo, upoštevaje tako pomen izbranih izrazov in kontekste njihove mogoče in nameravane rabe. Problematičen je zlasti pridevnik samostalnika realizem – realističen, nič manj ni vprašljiva sama smiselnost in možnost povezave (hermenevtičnega) 'razumevanja' in (znanstvene) 'razlage'. V primerjavi s povedanim se lahko glede pojmov institucionalizacije in mednarodnih odnosov vsaj do neke mere opiramo na izoblikovane pomenne znotraj družbenih ved, čeprav so tudi tukaj razlike med širšim in ožjim pomenom obeh pojmov in referentov, na katere se nanašata, vse prej kot ustaljene. Zato bomo uvodoma najprej jasno opredelili, kaj razumemo pod pojmi iz naslova. Ko bo naslov in s tem tudi namen prispevka jasen, bomo razložili še, na kakšen način smo se lotili problema, ki ga izpostavlja naslov.

Realizem

Za tiste, ki vsaj približno poznajo družboslovno disciplino mednarodni odnosi, pomen realizma niti ni vprašljiv. Naslonili se bodo lahko na tradicijo *političnega realizma*, ki je v politični teoriji¹ – pa tudi v mednarodni politični teoriji² – znana iz klasičnih del

** Mag. Milan Brglez je doktorski kandidat in asistent za področje mednarodnih odnosov ter raziskovalec Centra za mednarodne odnose na Fakulteti za družbene vede. Prispevek je sestavni del projekta "Majhne države v procesih transformacije mednarodne skupnosti", ki ga financira Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.*

¹ *Politično teorijo enačimo s politično filozofijo (Shapiro, 1990), ki je v ožjem pomenu (poleg denimo moralne filozofije, filozofije prava, filozofije zgodovine in filozofije družbenih ved) del splošne socialne filozofije (Fink, 1992: 12), v širšem (ključna je tudi vključitev estetike) pa obenem spada v aksiologijo, vedo o vrednotah.*

² *Pojem mednarodne politične teorije v*

sodobnih razpravah nadomešča pojem normativne teorije mednarodnih odnosov (Brown, 1997) in v nasprotju s klasičnim zanikanjem tovrstne tradicije mišljenja o mednarodnih odnosih – ki namesto razširitve (v državo uokvirjenega razpravljanja) politične teorije na odnose med državami poudarja temeljno vlogo tradicije mednarodnega prava (Wight, 1966) – preiskuje etična vprašanja predusem vojne, miru in mednarodne (distributivne) pravičnosti (Brown, 1992; Nardin in Mapel, 1994; Knutsen, 1997; Boucher, 1998).

³ Še največ upogleda ponuja tipologija političnih realizmov, ki ločuje: Tukididov in Morgenthaujev strukturni politični realizem I (na ravni egoistične narave človeka); Machiavellijev in Carrov zgodovinski ali praksološki politični realizem; Rousseaujev in Waltzev strukturni politični realizem II (na ravni anarhične ureditve meddržavnega sistema) ter Hobbesov in Bullov liberalni politični realizem (Dunne, 1997: 112–3).

⁴ Ustvarjanje 'ptičjega strašila' iz političnega realizma oziroma podrejanje različnih avtorjev "mitu o koherentnosti" (Skinner 1988 v Dunne, 1997: 114) je na tem mestu opravičljivo z dejstvom, da politični realizem kot teorija mednarodnih odnosov sam po sebi ni primaren cilj kritike (omogoča pa dobro ilustracijo). Poleg tega so

Tukidida (1954/cca. 455–400 pr. n. š.), Machiavellija (1952/1532), Hobbesa (1961/1651) in Rousseauja (1756/1761). Prav tako jim bodo v pomoč dela realističnih klasikov dvajsetega stoletja: Schmitta (1994/1932), Carra (1964/1939), Morgenthaua (1985/1948), Arona (1981/1966) in Bulla (1977); ter zagovornikov neorealizma – najvplivnejša med njimi sta vsekakor Waltz (1959; 1979) in Gilpin (1981; 1987). Zavedajoč se razlik med navedenimi avtorji in njihovimi teoretskimi pojmovanji,³ ki so bila ujeta (a so jih tudi sokonstituirala) v vsakokratne (torej zgodovinske) kulturne, družbene, pa tudi čisto osebne kontekste, je mogoče na najbolj abstraktni ravni izluščiti naslednje temeljne teoretične trditve političnega realizma (Krasner, 1996: 114–5; Dunne, 1997: 114–9):⁴

– Suverene države so glavni in konstitutivni (za neorealiste tudi racionalni in unitarni ali enotni) akterji v mednarodnem sistemu.

– Osnovni cilj držav (bolje: državnikov ali političnih voditeljev) je in mora biti njihovo preživetje oziroma njihova varnost, izbor sredstev in drugi cilji držav so drugotnega pomena.

– Ker je ureditev mednarodnega sistema anarhična (moč posamezne države omejuje moč drugih držav), je mogoče varnost države doseči le s sredstvi samopomoči. Po mnenju neorealistov samopomoč neizogibno vodi v varnostno dilemo (kot spiralno dvostransko ali večstransko naraščajoče negotovosti med državami), medtem ko je vsaj za zgodovinske politične realiste pritisk varnostne dileme mogoče olajšati z meddržavno prakso ravnotežja moči.

Prav tako bi lahko v prid političnega realizma navedli diplomatsko prakso ohranjanja ravnotežja moči evropskih držav do nastanka Društva narodov (kot prvega – v končni konsekvenci sicer neuspešnega – poskusa preseganja zlasti institucionalnih omejitev ravnotežja moči s 'teorijo in prakso' kolektivne varnosti). Maksimalne takšne diplomatske prakse, zlasti tiste evropskih držav v 19. stoletju, so v 20. stoletju politični realisti zlasti v Združenih državah nenehoma skušali prilagajati zahtevam vzročnega pojasnjevanja, jih prevesti v znanstveno teorijo in tako 'poznanstveniti' ali uskladiti s prevladujočimi 'pozitivističnimi' kanoni. Toda te poskuse so drugi pozitivisti empirično ovrgli s testiranjem hipotez, ki jih je mogoče izpeljati iz političnega realizma (Vasquez, 1983). Poleg tega je prevajanje političnega realizma, ki izhaja iz zgodovinsko določenega konteksta diplomatske prakse, v pozitivistično vzročno pojasnjevalno teorijo tudi vnaprej obsojeno na neuspeh (Guzzini, 1998), saj družbene (intersubjektivne) narave diplomatske prakse ni mogoče zajeti v teorijo, ki se osredotoča zgolj na (atomistično pojmovano) obnašanje držav, ne pa tudi na odnose med njimi.

Nenazadnje bi si lahko pri razlagi političnega realizma pomagali z zdravorazumskim premislekom, po katerem 'se svet vrti v skladu z voljo najmočnejših'. A prav z upoštevanjem tudi te zdravorazumske ravni lahko izrazimo temeljno nelagodje ob 'realizmu' političnega realizma. Če naj bi bili mednarodni odnosi znanost – točneje:

družbena veda ali disciplina –, potem bi morali vsaj skušati razložiti obstoječe zdravorazumsko prepričanje, ne pa vztrajati pri njem in mu celo pripisovati status pojasnjevalne teorije.

S tem ne trdimo, da je politični realizem nerealen ali neobstoječ. Je realen, še več, je vzročno učinkujoč, toda kot ideologija – ne kot pojasnjevalna, ampak kot opravičevalna teorija.⁵ Kot določen pogled na svet (Gilpin, 1996: 6), ki lahko v končni posledici zanika celo neodvisen vpliv (formalnih) mednarodnih institucij na ravnanje držav (Mearsheimer, 1994/95: 14), je del družbene realnosti, ki sokonstituira prakso mednarodnih odnosov in je sam (in njegov vpliv) potreben (hermenevtičnega) razumevanja in (znanstvene) razlage.

Takšno razumevanje in razlaga predpostavljata drugačno pojmovanje 'realnega' od dosedaj obravnavanega in uveljavljenega v mednarodnih odnosih kot znanstveni disciplini. Pod pojmom realizem (tudi znanstveni realizem) ga pozna večina drugih družbenih ved in je v osnovi filozofija, ki najabstraktnije⁶ zatrjuje, da realnost obstaja neodvisno od človekovih spoznavnih (izkusvenih in razumskih) zmožnosti, pa tudi neodvisno od pomena posameznih stavkov jezika, ki se na to realnost nanašajo (Hollis in Smith, 1991: 10; Sayer, 1997: 5–6). Vprašanje (znanstvene) 'realnosti' tako ločujemo od vprašanja (znanstvene) 'resnice' (Devitt, 1997), s tem pa tudi ontološka vprašanja od epistemoloških (in semantičnih).⁷

Za razumevanje in razlago – proti pozitivizmu in relativizmu

Če opredeljeni in tudi v naslovu uporabljeni pojem realizma povežemo z "za" iz samega naslova, smo dolžni jasno opredeliti 'objekte' naše kritike. Na strani znanstvene razlage ali pojasnitve so to 'pozitivistične' teorije institucionalizacije mednarodnih odnosov, ki se v skrajnosti bolj ali manj dosledno naslanjajo na teorijo racionalne izbire, na strani hermenevtičnega razumevanja ali tolmačenja pa postmodernistične in poststrukturalistične teorije, ki mejijo na absolutni relativizem ali ga odkrito zagovarjajo. Delovanje obeh tendenc hkrati, racionalistične in relativistične, skupaj z disciplinirajočim eskuzivizmom znanstvenih skupnosti, ki ju reproducirajo, namreč ogroža celovitost mednarodnih odnosov kot splošne družboslovne discipline (Wæver, 1996). To v povečanem merilu najlepše pokažejo 'Sokalova afera' in odmevi nanjo.⁸ Ne gre le za to, da so 'hermenevtično' naravnani filozofi in družbeni teoretiki relativistično (in mehansko) zlorabili spoznanja naravoslovnih znanosti (še posebej odnose nedoločenosti), gre tudi za zlorabe realizma (in moči/védenja) 'pozitivistično' naravnane (družboslovne) znanosti.

Videti je, da so tudi mednarodni odnosi kot enotna znanstvena disciplina racionalno mogoči le, če po zgledu Popperjevega (1995/1963) ločevanja znanstvenih domnev in njihovih ovržb

lahko takšna 'ptičja strašila' – kar razumemo kot posplošena zgrešena (torej napačna) in/ali površna (torej selektivna) branja – produktivna tako za razvitje novih kot za reinterpretacijo obstoječih teoretičnih pozicij (Bennington, 1998).

⁵ *Pri tem vrednostni predznak pojma ideologija ni nujno negativen (van Dijk, 1998: 313), še bolj dvomljivo pa je, če je ideologiji sploh mogoče ubežati (Žižek, 1994). V obeh primerih je lahko ideološkost kot vrednotno izhodišče osnova za rekonstrukcijo političnega realizma kot mednarodne politične teorije (Spegele, 1996; Murray, 1997).*

⁶ *Konkretizacijo in razvitje tukaj definiranega pojma (znanstveni) realizem podajamo v nadaljevanju. Čeprav besedilo vseskozi metodološko temelji na razvitem pojmu kritičnega (znanstvenega) realizma, pa nam zahteve po ustrezni predstavitvi rezultatov našega raziskovanja prepovedujejo, da bi ta pojem eksplicitno razvili, preden pojasnimo kontekste, ki so potrebni za njegovo razumevanje. Gre za pogost primer, ko vrstni red predstavljenih rezultatov raziskovanja (metodologija predstavitve ali ekspozicije) ne soupada z vrstnim redom uporabljenih metod raziskovanja (ali metodologijo znanstvenega raziskovanja).*

⁷ *Na ta način se izogibamo antropocentrični 'zmoti' filozofske tradicije*

Zahoda, ki na ontološko vprašanje po tem, kaj je, epistemološko (in tako reduktivno), odgovarja s tem, kaj (oziroma kako) lahko (to) vemo. Bhaskar (1978: 36–45; 1998: xii) jo analizira in poimenuje "epistemska napaka (epistemic fallacy)".

⁸ Sokal je objavil tekst, ki 'potrjuje' množico trditev t. i. postmodernističnih avtorjev s spoznanji iz sodobne kvantne fizike (Sokal, 1996), in ga po objavi razglasil za 'neumnost', ki razgalja 'nesmisle' t. i. postmodernizma (Sokal, 1996). S tem je sprožil burno reakcijo na obeh straneh – 'pozitivistični' in 'hermenevtični'. Z znatnim delom celotnega škandala se je mogoče seznaniti na spletnem strežniku <http://www.physics.nyu.edu/faculty/sokal/>.

⁹ Ilustrativno je mogoče slediti poti od postavljanja dihotomije razumevanja in razlage v središče filozofije družbenih ved (Natanson, 1963) prek podreditve (subsumpcije) pojma razlaga pod pojem razumevanje (von Wright, 1975), do končnega analitičnega in dialektičnega 'poenotenja' v formuli "razlogi so vzroki" (Bhaskar, 1979: 106–18; 1993: 51–2, 280–1). Navedena formula pomeni, da imajo nameni delovanja in razlogi za delovanje tako posameznik/kov kot kolektivitet v družboslovju enako funkcijo kot vzroki pojavov v naravoslovju. V teoriji mednarodnih odnosov so možnost 'pripovedovanja' enotne interpretativno-vzročne

razlikujemo in dopuščamo (i) relativnost kontekstov (teoretičnih) odkritij in (ii) 'realnost' kontekstov upravičevanja teh odkritij (Norris, 1997; 1999). Zato je naše izhodiščno poudarjanje znanstvenega realizma v mednarodnih odnosih (kot disciplini) eksplicitno integrativno naravnano. Zgledujemo se po pristopih, ki skušajo znanstveni realizem uveljaviti kot alternativo (i) pozitivizmu in (ii) konvencionalizmu (nominalizmu) hermenevtike v družbeni teoriji (Keat in Urry, 1975), politični in mednarodni teoriji (Shapiro in Wendt, 1992). Prav tako zagovarjamo tudi možnost hkratne elaboracije dveh zgodb – 'zunanje', utemeljene na razlagi, in 'notranje', ki temelji na razumevanju – o posameznih predmetih ali problemih proučevanja, možnost, ki je razvita v filozofiji družbenih ved.⁹

Zgledom in zatrjevani integrativni naravnosti navkljub ne trdimo, da bi lahko konceptualna metateoretična (filozofska) in teoretična elaboracija 'našega' (kritično)realističnega razumevanja in razlage institucionalizacije mednarodne skupnosti izpolnila središčni prostor med 'pozitivizmom' in 'hermenevtiko'. Najprej bi bilo to preveč prozorno početje, ki bi reproduciralo pogosto logiko konstrukcije 'teoretične inovativnosti' (vzameš dve skrajni poziciji, iz njiju napraviš 'ptičji strašili' in superiorno umestiš svojo pozicijo 'logično vmes' ali 'dialektično nad'). Poleg tega smo mnogo preveč pristrani za kaj takega. Če bi nam namreč ponudili dva modela mednarodne skupnosti, od katerih bi prvemu po pravici lahko očitali ekonomizem, drugemu pa sociologizem, bi se vedno odločili za drugega, ker je glede na predhodno opredeljen pojem realizma materialno in idealno, subjektivno in intersubjektivno realnejši od prvega.

Izhodiščni premislek institucionalizacije mednarodnih odnosov

Po razjasnitvi problematičnih pojmov iz naslova je prav, da opredelimo tudi predmet našega interesa – institucionalizacijo mednarodnih odnosov.¹⁰ Za njegovo razumevanje moramo vedeti, na kaj se nanašajo 'mednarodni odnosi', 'politično' in 'institucije', trije koncepti ali pojmi, za katere lahko tudi rečemo, da so "v bistvu sporni (*contestable*)" (Connolly, 1994: 225–31).

Z mednarodnimi odnosi mislimo na vse družbene odnose, za katere velja (po analogiji z opredelitvijo mednarodnega zasebnega prava), da neposredno ali posredno – materialno, intersubjektivno in/ali subjektivno – vsebujejo 'elemente tujine'; 'elemente tujine', ki se nanašajo na še vedno aktualno prostorsko razdelitev sveta med države, velja razumeti v najširšem pomenu. S takšno opredelitvijo mednarodnih odnosov se sicer oddaljujemo od prevladujočega definiranja, ki privilegira posamezne 'subjekte' mednarodnih odnosov (zlasti države) in izključuje druge (predvsem posameznice/ke), ima pa to prednost, da 'subjektom' mednarodnih odnosov daje realno družbeno osnovo, brez katere jih pravzaprav ni. Ne glede na

povedano pa se strinjamo, da je treba 'elemente tujine', ki iz potencialno vseh družbenih odnosov 'ustvarjajo' mednarodne odnose, za kakršnokoli nadaljno znanstveno in smiselno rabo ustrezno zamejiti s kriterijem 'političnega' (Benko, 1997: 37).

V dilemi, ali politično dimenzijo družbenih odnosov z 'elementom tujine' razumeti v smislu procesa ali pa v smislu arene kot prostora, kjer do politike prihaja, se opredeljujemo za proces. Drugače bi morali vse družbene odnose opredeliti kot politične odnose, ker sta v njih mogoča "identifikacija in preučevanje distribucije, izvajanja in posledic moči" (Hay in Marsh, 1999: 13). Z drugimi besedami: vsenavzočnost moči bi napravila prostorsko utemeljen koncept političnega za nesmiseln, ker bi morali vse pojmovati kot politično. Če v nasprotju s poudarjanjem (državne) oblasti poudarjamo politiko kot proces in takšno procesno razumevanje politike navezujemo na moč, priznavamo, da lahko politika potencialno obstaja v vseh družbenih odnosih, ker so ti v osnovi tudi odnosi ali razmerja moči. Vendar s tako opredeljenim političnim ne moremo v celoti niti opisati niti analizirati teh družbenih odnosov. "Čeprav je lahko politika vsepovsod, pa ni nič samo politično." (*ibid.*) Slednjo formulacijo lahko uporabimo tudi za mednarodne odnose. V vseh družbenih odnosih obstaja tudi politična, v veliki večini pa tudi mednarodna dimenzija. Toda nobena od navedenih dimenzij ne more sama po sebi (niti obe skupaj) zajeti, opisati, razložiti ali razumeti niti celote vseh družbenih odnosov niti celoto posameznega družbenega odnosa, ki je 'predmet' zanimanja.

Družbeni odnosi so osnova tudi za naše izhodiščno (in torej najširše) razumevanje institucij. Če se "institucionalizacija pojavi vedno..., ko obstajajo vzajemne tipizacije dejanj iz navade,... [je] vsaka takšna tipizacija institucija." (Berger in Luckmann, 1988/1966: 57)¹¹ Skozi zgodovinsko družbeno (mednarodno) prakso se tovrstne institucije kot implicitno in eksplicitno skupno znanje, vzajemni pomeni ter formalna in neformalna pravila eksternalizirajo in objektivirajo v institucionalizirano družbeno (mednarodno) realnost. 'Dialektični krog' se sklene, ko nadaljevanje (bodisi reproduktivne bodisi transformativne) družbene (mednarodne) prakse predpostavlja internalizacijo vsakokratne realnosti dotedaj izoblikovanih institucionalnih kontekstov posameznic/kov (Berger in Luckmann, 1988/1966: 56–68; Wendt in Duvall, 1989: 60–6).

Struktura analize teorij institucionalizacije in argumentacije (kritičnega) realizma

Že iz uvodnih pojasnil je razvidno, da se opiramo na dve ravni analize obstoječih teorij institucionalizacije mednarodnih odnosov in argumentacije znanstvenega (kritičnega) realizma – filozofsko in teoretično. Cilju, ki ga izpričuje naslov prispevka, se bomo tako v naslednjem poglavju najprej približali s pojasnitvijo razmerja med

'zgodbe' zagovarjali zlasti Wendt (1987; 1991), Carlsnaes (1992; 1994) in Patomäki (1992; 1996), medtem ko sta najostrejša kritika takšne možnosti Hollis in Smith (zlasti 1991; 1996). Slednja se pri zavračanju preseganja razumevanja in razlage opirata na primat epistemologije nad ontologijo.

¹⁰ Pojem institucionalizacije v tej številki eksplicitno opredeljujeta tudi Šabič in Roter.

¹¹ V interakciji med dvema 'subjektoma' se pojavijo recipročne tipizacije (vzajemna pričakovanja o ravnanju drugega), s katerimi oba 'subjekta' označujeta sebe in drugega. Kot izhodišče, ki povezuje in sodoloča strukturno raven nastanka (mednarodnih) institucij in proces (mednarodnih) interakcij, je tako razumljene tipizacije uporabil tudi Wendt (1992: 405–6) v svojem modelu institucionalizacije mednarodnih odnosov, s katerim zavrača neorealistično logiko, po kateri anarhična struktura mednarodnega sistema nujno implicira samopomoč kot temeljno interakcijo med državami.

¹² *Povedano lahko ponazorimo s primerom. Teoretična trditev (domneva), po kateri 'so države racionalni akterji', predpostavlja na ravni epistemologije univerzalne standarde racionalnosti (npr. maksimiziranje koristi), na ravni ontologije pa državi pripiše, da ima sposobnost delovanja. Če je navedena teoretična trditev znotraj posamezne teorije edina, ki govori o akterjih v mednarodnem sistemu, sledi tudi, da je (ontološko) mednarodni sistem sestavljen zgolj iz držav.*

¹³ *Iz uvodoma opredeljenega pojma znanstvenega realizma izhaja, da teorije (te ne morejo preseči omejenih človeških spoznavnih zmoglosti) ne morejo zajeti celotne realnosti. Če obenem velja, da brez teoretičnih konceptov ne moremo opaziti empiričnih dejstev, sledi vsaj, da teoretični koncepti ne determinirajo celotne realnosti. Poleg na podlagi teorije (spomnimo se, da so to domneve) opaženih dejstev obstajajo tudi dejstva, ki še niso bila opažena. Smisel znanosti bi lahko iskali ravno v odkrivanju dosedaj neodkritih dejstev, a tudi to odkrivanje ni mogoče brez ustrezne predhodne teoretične konceptualizacije. Obenem s povedanim ne bo odveč poudariti, da kadarkoli v družboslovju govorimo o dejstvih, ne smemo pozabiti (i) na družbena razmerja moči, ki so privedla do njihove realizacije; nič manj pa niso pomembna (ii) družbena razmerja moči, ki so privedla do*

filozofsko in teoretično ravni. Obenem bomo s tem pojasnilom pridobili tudi konceptualni okvir za nadaljni (filozofski in teoretični) kritični premislek danes uveljavljenih razumevanj in pojasnjevanj institucionalizacije mednarodnih odnosov. Z njegovo pomočjo bomo v tretjem poglavju kritično ovrednotili racionalistične, konstruktivistične in poststrukturalistične zgodbe o institucionalizaciji, ker so značilne za trenutno 'razmerje sil' v teoriji mednarodnih odnosov. Tako zasnovani kritiki bo sledil poskus metateoretične in teoretične rekonstrukcije alternativnega razumevanja in razlage institucionalizacije mednarodnih odnosov – kritičnega realizma. Pokazali bomo, kako kritični realizem omogoča preseganje dihotomije materializma in idealizma v razumevanju in razlagi mednarodnih institucij, osvetli procesno naravo tako mednarodne strukture kot (mednarodnega) delovanja in 'odpravlja' državo kot nujno izhodišče za razumevanje in razlago mednarodnih odnosov in mednarodnih institucij. V sklepu bo prispevek nakazal še nekatere druge praktične posledice spremenjenega gledanja na institucije v mednarodnih odnosih.

Razmerje med filozofijo in teorijo v mednarodnih odnosih kot znanstveni disciplini

Najpreprosteje je vlogi filozofije in teorije v mednarodnih odnosih kot znanstveni disciplini razumeti kot razmerje med predpostavkami (domena filozofije) in domnevami (domena teorije).¹² Za vsako teoretično trditev, ki nikoli ne more preseči statusa bolj ali manj upravičene domneve, potrebujemo izhodiščne predpostavke, ki na ravni teorije niso sporne; in če niso teoretično sporne, potem – upošteva odvisnost (ne determiniranost)¹³ empiričnih dejstev od teoretičnih konceptov – tudi niso empirično 'preverljive'. Zatorej je bolje kot o filozofiji družbenih ved (ki tudi za teorijo mednarodnih odnosov predstavlja raven metateorije) v teoretičnem v 'empiričnem' preučevanju mednarodnih odnosov govoriti o filozofiji v mednarodnih odnosih kot znanstveni disciplini (Bunge, 1996). Problem je, da večina teoretikov mednarodnih odnosov tega razmerja eksplicitno ne upošteva, 'praktiki', ki empirično preučujejo mednarodne odnose, pa nanj pozabljajo ali pa se ga preprosto ne zavedajo.

Seveda lahko tako pod pojmom filozofija kot pod pojmom teorija pojmuje različne vsebine. Vsaj kot izhodiščni hevristični pripomoček velja ločevati: (i) ontološke filozofske predpostavke in njim 'pripadajoče' koncepte in trditve eksplanatorne (pojasnjevalne) teorije, (ii) epistemološke filozofske predpostavke in 'ustrezajoče' metodologije preučevanja ter (iii) aksiološke filozofske predpostavke in na njih 'utemeljene' domneve normativne teorije (v našem primeru mednarodne politične teorije). Realnost 'teoretičnega' in 'empiričnega' dela v vsaki znanosti in posledično tudi v mednarodnih odnosih povezuje različne vsebine tako s filozofske kot s teoretične ravni.

Poleg uvodoma že omenjenih epistemoloških razlik se zdi še zlasti pomembno poudariti, da vsaka teorija institucionalizacije mednarodnih odnosov predpostavlja določeno ontologijo (temeljne 'stvari' in entitete, ki obstajajo, kakor tudi razmerja med njimi), na kateri utemeljuje svojo pojasnjevalno moč. Zato je tudi primerjava različnih teorij smiselnejša na ravni ontologije kot na ravni samih teoretičnih trditvev, pri tem bo načeloma 'bogatejša' (kompleksnejša) ontologija omogočala razložiti in razumeti tudi več 'empiričnega materiala' (Dessler, 1989: 444–7).¹⁴

Če obe metateoretski dimenziji preučevanja institucionalizacije mednarodnih odnosov – epistemološko in ontološko – povežemo, dobimo skico (glej sliko 1), ki je dopolnilo tisti, s katero sta Hollis in Smith (1991: 5, 215; Dunne, 1995; Adler, 1997: 331) izrazito vplivala na vsebino (predvsem filozofsko) sodobnih razprav v teoriji mednarodnih odnosov.

	Razlaga/ 'pozitivizem' (materializem)	Razumevanje/ 'hermenevtika' (idealizem)
Struktura/ institucije (holizem)	Zunanje strukture (sistem)	Kolektivna pravila (družba)
Delovanje/ prakse (individualizem)	Racionalne izbire (akterji)	Smotrne izbire (subjekti)

Slika 1: Temeljne razsežnosti filozofije družbenih ved

Vodoravna dimenzija ločuje dve tradiciji v pojmovanju znanstvenosti družbenih ved in tako ponazarja predvsem epistemološko dimenzijo. Prva, katere ključni pojem je znanstvena (bodisi deduktivno-nomološka bodisi induktivno-verjetnostno) pojasnitev ali razlaga,¹⁵ zagovarja koncept ene znanosti in enotno uporabnost njenih metod v naravoslovju in v družboslovju (t. i. naturalizem). Gre za predmetu – torej tudi mednarodnim odnosom – 'zunanji' in objektivni pristop, ki ločuje (i) subjekt od objekta preučevanja in (ii) vrednote od dejstev. Ta tradicija vključuje tiste pristope, ki se utemeljujejo v empirizmu (njegova najdoslednejša izpeljava je logični pozitivizem, v družbenih vedah in mednarodnih odnosih pa behaviorizem), in tiste, ki se utemeljujejo v racionalizmu. Pri slednjem imajo osrednjo vlogo v preučevanju deduktivno razviti teoretični modeli kot 'domneve' (ni potrebe po njihovi objektivni

odkritij teh dejstev. Poleg teorij, na katere je pozoren Cox (1981/1996: 87), tudi za (družbena) dejstva tako v marsičem velja, da so vedno za nekoga in da služijo določenemu namenu. Dodajmo, da sta uprašanje razmerja med teorijo in realnostjo z drugačnimi poudarki zastavila tudi Pikalo in Roter v tej številki.

¹⁴ Tako denimo v teoriji mednarodnih odnosov obstaja več pojmovanj hegemonije (podrobneje problematiko hegemonije obravnavata v tej številki Lozar in Roter), med katerimi velja ločiti (i) tiste (predvsem neorealiste in neoliberaliste), ki pojem hegemonije razumejo zgolj v materialnem smislu kot vojaško in ekonomsko premoč (Keohane, 1984: 32; Gilpin, 1987: 72-80), od (ii) tistih, ki sledeč Gramsciju poleg povedanega upoštevajo še idejno in/ali ideološko sestavino hegemonije (Cox, 1983; Gill, 1993). Na teoretični ravni se obe pojmovanji jasno ločita: prvo danes ne vidi več hegemonike vloge Združenih držav Amerike, medtem ko drugo še vedno lahko govori o njej. Razlika je še jasnejša na ontološki ravni. Poleg izrazitega materializma lahko prvemu pojmovanju pripišemo še reduktiven pogled na razmerje med (mednarodno) strukturo in (družbenim) delovanjem – bodisi, da je mednarodni sistem sestavljen zgolj iz individualnih držav, ki ta sistem ustvarjajo (govorimo o metodološkem individualizmu pri

neoliberalistih), bodisi, da mednarodna struktura oziroma sam mednarodni sistem zgolj omejuje delovanje držav (govorimo o metodološkem holizmu ali strukturalizmu pri neorealistih). Za razliko od povedanega predpostavlja drugo pojmovanje mnogo kompleksnejšo ontologijo. Razumevanje družbenega sveta predpostavlja tako materializem kot idealizem (hkratno priznanje in upoštevanje obojega), pa tudi razmerja med mednarodno strukturo in družbenim delovanjem ni mogoče realno (zgodovinsko) misliti brez dialektičnega upoštevanja obeh dimenzij in njunega souplivanja.

¹⁵ Pri deduktivno-nomološki razlagi gre za pojasnjevanje s poznanimi zakoni ali zakonitostmi, ko ugotovimo, da empirični dogodek 'ustreza' vnaprej znani zakonitosti, ker so okoliščine empiričnega dogodka enake pogojem, v katerih je veljaven tudi stavek poznane zakonitosti. Namesto deduktivno-nomološke razlage je v družboslovju pogostejša induktivno-verjetnostna razlaga, kjer namesto vnaprej veljavne zakonitosti ali zakona za razlago empiričnega primera uporabimo stavek (in pogoje) zakonitosti, ki velja z določeno verjetnostjo. Do uporabljene zakonitosti naj bi namreč prišli induktivno na osnovi opazovanja, merjenja in statistične kalkulacije.

¹⁶ Pojem pozitivizem je zaradi pretirane in nenatančne uporabe izgubil svojo pojas-

realnosti), ki se jih z znanstvenimi metodami poskuša verificirati in/ali falsificirati. V opisano tradicijo je mogoče šteti vse 'pozitivistične'¹⁶ pristope v znanosti o mednarodnih odnosih, skupaj s priseganjem na 'trde', vzročne in deterministične teorije, ki se nanašajo na različne ravni generalizacije ali posploševanja.

Druga tradicija, katere ključni pojem je (hermenevtično) razumevanje, zagovarja specifičnost družbenih (in humanističnih) ved, kjer je ključna vloga jezika ali diskurza, s tem tudi specifičnost v družboslovju uporabnih metod znanstvenega raziskovanja. Specifičnost družbenih (in humanističnih) ved izhaja nadalje iz človekovih smiselnih ravnanj in razlogov zanje, ki jih je mogoče raziskovati le 'od znotraj', na podlagi subjektivno in intersubjektivno izoblikovanih pomenov. Pri tem se ni mogoče nasloniti (i) ne na razlikovanje med subjektom in objektom preučevanja (ii) ne na ločitev vrednot in dejstev. V znanosti o mednarodnih odnosih so iz te tradicije izšla zgodnja razumevanja političnega realizma, danes pa se nanjo opirajo interpretativni (hermenevtični), brez izjeme nepozitivistični pristopi (razlike med njimi so v stopnji odstopanja od 'pozitivistične paradigme'). Med takšne pristope – delitev ni niti izključujoča niti dokončna – lahko štejemo: nove normativne pristope, zgodovinsko sociološke pristope, feministične pristope, pristope, ki se utemeljujejo v kritični teoriji,¹⁷ ter zelo heterogene poststrukturalistične in postmodernistične pristope (Smith, 1997: 172–83; primerjaj Brglez, 1996: 28–30). Namesto 'znanstvenega' determinizma, vzročnega pojasnjevanja in (glede na dosežke 'idealnotipskega') cilja 'trde' teorije interpretativni (hermenevtični) pristopi zagovarjajo predvsem zgodovinsko kontingentnost (ali naključnost) in govorijo o 'mekkih' teorijah mednarodnih odnosov, ki naj bi bile prej del same prakse mednarodnih odnosov kot pa pojasnilo zanj.

Druga, navpična dimenzija slike 1 predvsem ontološko ločuje družbeno (mednarodno) strukturo in človeško (družbeno in/ali mednarodno) delovanje (to ločevanje je blizu, a ni enako epistemološki razliki med celoto in deli), ki sta inherentna osnova vsake znanstvene discipline znotraj družbenih ved. Na eni strani imamo tako različne oblike institucionalizacije družbenega življenja, na drugi pa posamezne akterje ali subjekte, ki reproducirajo ali spreminjajo te oblike. Čeprav obe trditvi, ki jih je, denimo, o odnosu posameznice/ka in družbe kot 'tipičnem' primeru tega ontološkega vprašanja zdravorazumsko mogoče izreči – namreč, (i) da ni družbe brez posameznic/kov in (ii) da družbe ni mogoče reducirati na posameznice/ke –, zvenita trivialno resnični, pa predpostavljata mnogo kompleksnejše temeljno (meta)teoretično vprašanje, kaj pojasniti oziroma razumeti s čim. Hevristično je mogoče govoriti o treh stereotipskih modelskih rešitvah (Bhaskar, 1979: 39–45): (a) 'webrovskem voluntarizmu' (primarnost individualizma ali vpliva človekovega delovanja na družbo in njeno strukturo),

(b) 'durkheimovski postvaritvi' (primarnost holizma ali vpliva družbe in njene institucionalizirane strukture na posameznice/ke in njihovo delovanje) in (c) dialektičnem sovpadanju vpliva družbe in posameznic/kov oziroma sokonstitutivnosti (družbene) strukture in (človeškega) delovanja (iz katere je izhajala tudi naša izhodiščna opredelitev institucionalizacije).

Če povežemo obe opisani dimenziji (na podlagi slike 1) z razpravo o institucionalizaciji mednarodnih odnosov, lahko na splošno govorimo o dveh razumevanjih mednarodnih institucij. Prvo bi lahko poimevali 'ekonomsko razumevanje' (Ashley, 1983). To razumevanje mednarodne institucije pojmuje predvsem materialno (poleg distribucije materialnih virov med akterji so lahko del mednarodne strukture kvečjemu še tudi formalne mednarodne institucije – mednarodne organizacije in mednarodnopravni režimi) in zunanje glede na temeljne akterje (vplivajo zgolj na obnašanje držav). Same akterje (racionalne in unitarne države), ki so predpostavljene (neteoretizirani), vidi to razumevanje predvsem kot egoistične maksimizatorje lastnih dobičkov. Mednarodne institucije tako nastajajo in se spreminjajo zaradi predpostavljenih interesov in posledične prakse držav.

Drugo razumevanje bi še najbolj opisali s pojmom 'sociološko razumevanje' mednarodnih institucij (Katzenstein, 1996; Lapid in Kratochwil, 1996; Ruggie, 1998). Poleg obnašanja držav to teoretično razumevanje zanimajo vsaj še interakcije med državami. Slednje zaradi intersubjektivne narave pomenov, ki se v interakcijah vzpostavljajo, vodijo stran od predpostavljene ontologije atomiziranih držav v predvsem idealistično poudarjanje mednarodne strukture, katere bistveni element so (formalne in neformalne) mednarodne institucije. Pri tem so mednarodne institucije razumljene kot kolektivna pravila, ki so v razmerju do subjektov in njihovega delovanja konstitutivna in regulativna. Kadar brez njih ni niti subjektov niti njihovega delovanja, gre za konstitutivna kolektivna pravila (na primer suverenost in 'pravila igre med medsebojno priznanimi igralci' svetovne politike, na manj abstraktni ravni tudi pogodbeno osnovanost mednarodnih vladnih organizacij). Kadar ta pravila le urejajo razmerja med subjekti, gre za regulativna kolektivna pravila (večina pravil mednarodnega prava, tudi večina mednarodnih režimov). Prakse držav in mednarodne institucije so tako sokonstitutivne in vsaj načeloma v vzajemnem dialektičnem odnosu medsebojnega vplivanja, kar lahko vodi do sprememb tako v samih institucijah kot v samih državah.

Opisano razlikovanje dveh v temelju nasprotujočih si razumevanj mednarodnih institucij in posledično tudi institucionalizacije mednarodnih odnosov kot procesov, v katerih mednarodne institucije nastajajo, se vzdržujejo in reproducirajo ter konec koncev tudi spreminjajo, ki ga je mogoče izpeljati že iz skupnega metateoretičnega (filozofskega) 'utemeljevanja' družbenih ved, je pregrobo

njevalno vrednost (Hollis in Smith, 1991: 11–2). V ožjem pomenu bi bilo v znanosti o mednarodnih odnosih z njim mogoče označevati vse pristope, ki izhajajo iz empirizma, predvsem tiste, ki prisegajo na behaviorizem; v širšem pomenu pa bi lahko z njim označevali vse pristope v tretji teoretični razpravi znotraj znanosti o mednarodnih odnosih, ko govorimo o neo-realističnih, neo-liberalističnih in neo-marksističnih pristopih. Menimo, da je danes treba pozitivizem natančneje opisovati s trditvami o (Hollis, 1996: 304): (a) objektivizmu (mogoče je objektivno vedenje o svetu ne glede na njegovo utemeljitev v subjektivnih izkušnjah), (b) naturalizmu (posamezniki in družbe pripadajo enemu naravnemu redu, ki razkriva svoje skrivnosti enotni znanstveni metodi), (c) empirizmu (znanje o svetu je mogoče upravičiti le z referenco na izkušnje oziroma opazovanje) in končno (č) behaviorizmu (proučuje se le 'zunanje' obnašanje 'atomiziranih' posameznic/kov in kolektivitet, ne pa tudi njihove 'notranje' procese in medsebojne odnose).

¹⁷ Tako označujemo tako imenovano frankfurtsko šolo. Razlikovanje je potrebno, ker je mogoče o vseh interpretativnih pristopih govoriti tudi kot o 'kritični teoriji' (George, 1994; Neufeld, 1995).

¹⁸ Najlepše je združevanje neorealizma in neoliberalizma razvidno v teoretičnem razvoju enega pomembnejših avtorjev neoliberalizma Keohaneja. Ta avtor začne s pluralistično paradigmo, ko poleg držav obstajajo še drugi akterji v svetovni politiki (Keohane in Nye, 1972). Kasneje osredotoči svoj interes na problem kompleksne soodvisnosti med državami (Keohane in Nye, 1989/1977) ter nazadnje eksplicitno sprejme neorealistične 'teoretične predpostavke' (Keohane, 1983).

(čeprav ne napačno). Takšno razlikovanje namreč združuje teorije in teoretike mednarodnih odnosov, ki bi le težka našli 'skupni jezik'. Zato je za natančnejše ločevanje – in na njem osnovane kritike – obstoječega teoretiziranja institucionalizacije mednarodnih odnosov treba poleg metateoretične upoštevati tudi teoretično raven.

Alternativne zgodbe o institucionalizaciji mednarodnih odnosov

Dober uvod v kritiko teoretičnih zgodb o institucionalizaciji mednarodnih odnosov bi bila zdravorazumska trditev, da je število teorij mednarodnih odnosov ekvivalentno številu teoretikov. Natančnejše branje in tolmačenje vsakega teoretika bi namreč lahko razkrilo, da je skozi svojo teorijo osmisli več 'empiričnega materiala' in 'rešil' več problemov, kot se mu pripisuje ali kot je razvidno, ko posamezne teoretike razvrščamo v teoretične pristope. Kakorkoli, gledano z metateoretičnega vidika, ki smo ga obravnavali v predhodnem poglavju, ta pestrost ni osnovana na enako velikem številu različnih predpostavk. Zlasti ontološko gledano je bera predpostavk sorazmerno skromna in ontologija je – kot smo že povedali – bistvena za pojasnjevalne možnosti ali 'moči', ki jih ima posamezna teorija v odnosu do realnosti mednarodnih odnosov. Zato v nadaljevanju na kratko kritično osvetljujemo tri teoretične pristope (in njihove različne zgodbe), ki se na teoretični kot na metateoretični ravni razpoznavno razlikujejo med seboj. Po eni plati je torej treba zgodbe o institucionalizaciji mednarodnih odnosov razumeti ilustrativno, po drugi pa velja ponoviti, da po našem mnenju predstavljajo teoretične pristope, ki reprezentativno odslkavajo trenutne razmere v teoriji mednarodnih odnosov. Trenutno namreč potekata v teoriji mednarodnih odnosov dve vzporedni, toda večinoma povsem ločeni razpravi: na eni strani imamo prevladujoče ameriško razpravo med racionalisti in konstruktivisti znotraj pozitivističnih epistemoloških premis (Katzenstein, Keohane in Krasner, 1998), na drugi pa prevladujočo evropsko razpravo med konstruktivisti in poststrukturalisti, ki zavrača kakršnokoli pozitivistično epistemološko metaosnovo (Milliken, 1999; Neumann, 1999: 207–28).

Racionalistične zgodbe

Racionalistične zgodbe o mednarodnih odnosih imajo dva vira (neorealizem in neoliberalizem), med katerima je na teoretični ravni prišlo do znatnega poenotenja (Keohane, 1986; Baldwin, 1993). Točneje, neoliberalni institucionalizem je postopoma prevzel bistvene elemente 'preprostega' (v epistemologiji racionalizma je to vrlina) modela 'anarhičnega' mednarodnega sistema, ki ga je razvil Waltz (1979),¹⁸ vendar je v njem pripisal večjo vlogo mednarodnim

organizacijam in mednarodnim režimom ter njihovemu vplivu na sodelovanje med državami.

Ontološko izhodišče obeh verzij racionalizma je delovanje držav kot racionalnih maksimizatork lastnih koristi, struktura mednarodnega sistema je pojmovana bolj ali manj kot delovanje 'nevidne roke trga'. Še zlasti je to vidno v neorealizmu, ki strogo ločuje interakcije med državami (raven delovanja) od razporeditve ali pozicioniranja držav v sistemu (raven strukture) (Waltz, 1979: 80). Interakcije med državami kot stranski produkt (nenamenoma ali spontano) ustvarjajo anarhično strukturo meddržavnega sistema, ki v vzročni pojasnjevalni shemi (premik na teoretsko raven) omejuje delovanje držav. Na videz mednarodnih institucij (formalnih in neformalnih) v njegovi ontologiji strukture meddržavnega sistema ni, teoretično pa niso pomembne. Toda, če podrobneje presodimo, lahko poleg materialnih virov v Waltzovo ontologijo strukture uvrstimo tudi spontana družbena (meddržavna) pravila (Dessler, 1989: 463), torej rudimentarne institucije glede na izhodiščno opredeljeno pojmovanje. Vendar, ko drugi neorealisti govorijo o institucijah, jih ontološko postavljajo na raven delovanja,¹⁹ kjer kot 'intervenirajoče' spremenljivke vplivajo na interakcije med državami (Krasner, 1982), na samo državo in definicijo njenih interesov pa ne, saj niso del strukture sistema.

Neoliberalni racionalisti prav tako prisegajo na atomizirani svet držav, v katerem pa mednarodne institucije kot formalne medvladne ali 'meddržavne' nevladne organizacije, mednarodni režimi in neformalna konvencionalna pravila (Keohane, 1989: 3–4) še vedno niso del strukture mednarodnega sistema (strukturno razumejo predvsem materialno), ampak jih obravaj zgolj kot "proces" (Jepperson, Wendt in Katzenstein, 1996: 38) ali vmesni člen med ontološko in teoretično ravno delovanja držav in anarhično strukturo sistema. Čeprav neoliberalisti v primerjavi z neorealisti pripišejo znatno večji vpliv pravilom in institucijam kot pa materialnim faktorjem moči na delovanje držav, pa je v njihovem razumevanju delovanje institucij na države (sploh na definicijo temeljnih nacionalnih interesov) še vedno zunanje. Tako denimo mednarodni režimi spreminjajo spodbude za delovanje držav, saj znižujejo relativne²⁰ stroške določene vrste državnega obnašanja prek zniževanja transakcijskih stroškov in negotovosti glede obnašanja drugih držav (Keohane, 1984).

Poleg antropomorfiziranja²¹ države, ki je združeno z instrumentalno in strateško razumljeno racionalnostjo, lahko obema variantama racionalizma pripišemo statičnost (niti meddržavni sistem niti temeljne enote sistema niso del teoretične problematizacije), ki izhaja iz enostranskega razumevanja odnosa med strukturo in delovanjem. Neoliberalni racionalizem je pri tem dosledno individualističen na ontološki in na teoretični ravni, saj je 'volja' držav tista, ki reproducira strukturo mednarodnega sistema in odločilno

¹⁹ Mogoče je razlog uvrščanju mednarodnih institucij na raven delovanja tudi v tem, da Waltz svoje ontologije spontanosti meddržavnih pravil teoretsko ne razvije. Vsekakor pa velja omeniti, da so avtorji, ki so se tega dejansko lotili, in na osnovi neorealističnih ontoloških predpostavk in modificiranih teoretičnih domnev vzeli problematiko strukture in delovanja resno, na koncu pristali v konstruktivističnem taboru (npr. Buzan, Jones in Little, 1993).

²⁰ Ker hkrati obravnavamo neorealiste in neoliberaliste, zasluži pojem 'relativno' dodatno razlago. Z njim se namreč običajno opisuje ena od ključnih razlik med obema pristopoma, ki je v tem, da meddržavno sodelovanje razume bodisi glede na relativne dobičke za sodelujoče strani (za neorealiste: kdo dobi več) bodisi glede na absolutne dobičke sodelujočih (za neoliberaliste je pomembno le, da dobički presegajo stroške). 'Relativno' se v besedilu nanaša na vlogo ali delovanje mednarodnih institucij in ne držav.

²¹ Gre za pogosto prakso v diskurzu discipline, ki se ukvarja z mednarodnimi odnosi, ko se državi pripišejo kvalitete, ki jih ima lahko samo posameznica/k: da misli, (ob)čuti, ima lastno voljo, zavest ipd. Najlaže se tej iracionalnosti ognemo, če konkretiziramo individualne ali kolektivne akterje v državi, ki dejansko delujejo v imenu

države (vlade, različne elite, diplomatski predstavniki ipd.).

²² *Konstruktivizem, ki ga obravnavamo na tem mestu, omenja v tej številki pod pojmom močni kognitivizem tudi Roter. Ker šibki kognitivizem, v čigar 'družčini' se vedno nahaja močni kognitivizem (Hasenclever, Mayer in Rittberger, 1996: 205–17), gradi na socialno-psihološki konceptualizaciji procesa učenja in je zato vsaj metodološko predvsem 'pozitivistično' zastavljen, bi ga v našem razvrščanju lahko postavili še najbližje racionalističnim zgodbam o institucionalizaciji mednarodnih odnosov. Posebno vprašanje, ki ga na tem mestu ne moremo rešiti, je, če ne bi veljalo zaradi njihove bližine 'pozitivizmu' tudi 'psihološka razumevanja' mednarodnih institucij obravnavati podobno kot v tem prispevku obravnavamo 'ekonomska razumevanja'.*

²³ *Zlasti dva takšna vira sta pomembna: prvi je angleška realistična šola 'anarhične mednarodne družbe', ki kot konstitutivne (temeljne) institucije 'meddržavne družbe' priznava med drugim diplomacijo, mednarodno pravo, ravnotežje moči in velesile (Bull, 1977); druga pa je konceptualizacija 'varnostne skupnosti' (celota odnosov med skupino držav, za katere velja, da med njimi ne bo prišlo do uporabe sile), ki jo je v mednarodne odnose uvedel sicer behaviorist in sistemski*

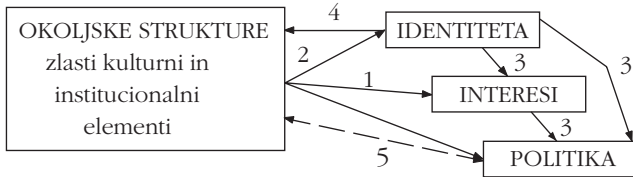
vpliva na institucionalizacijo v mednarodnih odnosih. Neorealistični racionalizem dopolnjuje sliko z drugačno enostranskostjo. Na teoretični (a ne na ontološki) ravni gre namreč tudi za holizem, saj po mnenju neorealitov anarhična struktura mednarodnega sistema enostransko omejuje delovanje držav. Združevanje takšnega individualizma in holizma bi bila slepa ulica, saj bi najpreprosteje pomenilo, da lahko države 'racionalno' store v mednarodnih odnosih vse, le 'iracionalnosti' sistema (ki ga 'očitno' vodi transcendentalna lastna logika) ne morejo spremeniti.

Konstruktivistične zgodbe

Konstruktivizem²² v teoriji mednarodnih odnosov izhaja iz teze o družbeni konstrukciji realnosti (Berger in Luckmann, 1988/1966), ki jo konstruktivistični avtorji skušajo misliti mednarodno, predvsem sistemsko. S to tezo se enotnost konstruktivizma tudi konča. Razloga sta najmanj dva. Najprej moramo upoštevati pestrost zgodovinskih teoretičnih virov, ki se jih danes pripisuje konstruktivizmu.²³ Poleg tega moramo upoštevati teoretično samorefleksijo mnogih konstruktivistov. Ti se postavljajo kot 'most' med pozitivističnimi in drugimi hermenevtičnimi teorijami in teoretiki mednarodnih odnosov, kar vodi tako v 'ekumensko' naravnost kot v notranjo razdeljenost pristopa (Adler, 1997; Smith, 1997: 183–7; Ruggie, 1998: 35–6). Takšna 'razvejana' vmesna pozicija pa predstavlja tudi osnovo za trditev, da gre za nastajajoči ali pa že obstoječi novi glavni tok teoretiziranja mednarodnih odnosov.

Kakorkoli, zdi se, da je treba konstruktivizem zamejiti v dve smeri. Glede materializma racionalističnih pristopov konstruktivisti zatrjujejo, da so temeljne strukture mednarodne politike družbene in ne strogo materialne narave (Wendt, 1995: 71–2). Glede 'superidealizma' poststrukturalističnih pristopov, ki zagovarjajo popolno konstitutivnost diskurzov in diskurzivnih praks tudi za mednarodno politiko, konstruktivisti pripisujejo jeziku, diskurzom in idejam nasploh posredovalno vlogo, saj se družbena (torej tudi mednarodna) realnost konstituira skozi kolektivno ustvarjanje pomenov in funkcij materialnih objektov (Adler, 1997: 323–4).

Na teoretični ravni konkretizacije povedanega se večina konstruktivistov strinja glede raziskovalnega programa, ki ga prikazuje slika 2 in ki se nanaša na pojasnjevanje državnih varnostnih politik. S tem raziskovalnim programom, ki ga je mogoče do neke mere posploševati, je bilo zadoščeno izzivu racionalistov, ki so trdili, da pristopov, ki izhajajo iz tradicije razumevanja, ne kaže jemati 'znanstveno', dokler ne bodo razvili lastnega raziskovalnega programa v skladu s pozitivističnimi kanoni (Keohane, 1989: 173–4). Če odmislimo upoštevanje metodoloških zahtev pozitivizma in privilegiranje države, navedeni raziskovalni program dobro ilustrira tudi naše kritično realistično razumevanje in razlago institucionalizacije mednarodnih odnosov, ki ga bomo poskušali razviti v naslednjem poglavju.

Slika 2: Konstruktivistični raziskovalni program na primeru varnostne politike držav

Vir: Jepperson, Wendt in Katzenstein (1996: 53).

Slika 2 ponazarja pet vzročno zastavljenih teoretičnih trditev (*ibid.*: 52–3). (1) Mednarodne norme ali pravila imajo dvojni učinek – oblikujejo nacionalne varnostne interese ali pa (neposredno) vplivajo na varnostno politiko držav. (2) Kulturni in institucionalni elementi državnih globalnih in ‘notranjih’ okolij (predvsem norme in pravila) oblikujejo identiteto držav. (3) Variacije ali spremembe v identiteti držav vplivajo na varnostne interese in varnostno politiko držav. (4) Izoblikovane identitete držav vplivajo na meddržavne, na pravih osnovane strukture (kot so mednarodni režimi in varnostne skupnosti). (5) Politike držav hkrati reproducirajo in rekonstruirajo kulturne in institucionalne strukture.

Iz povedanega je mogoče razbrati, da je ključen nov pojem, ki je problematiziran, identiteta (države).²⁴ Poleg tega je teoretični model ‘utemeljen’ v ontologiji, ki dialektično razrešuje dilemo strukture in delovanja (delovanje reproducira in/ali spreminja strukturo, struktura pa omogoča in hkrati omejuje delovanje). Gre za Giddensovo (1984) ‘rešitev’,²⁵ ki strukturo opredeljuje z materialnimi viri ter konstitutivnimi in regulativnimi pravili, sama pravila pa enači z institucijami.²⁶ Tako na teoretičnem kot na ontološkem nivoju je zato mogoče konceptualizirati spremembe, toda njihovo razumevanje je predvsem idealistično (nasprotno materializmu).²⁷ Opazna je tudi – glede na izhodiščni premislek v tem prispevku – pretirana pozornost državi, ki se ji pripisuje mednarodno (družbeno) delovanje, ne pa tudi drugim kolektivitetam in posameznicam/kom. Nenazadnje je, glede na intersubjektivno naravo mednarodne družbe in posledično konstruktivistično zavezanost holizmu, slednjo težko koherentno misliti v povezavi z dialektično rešitvijo problematike strukture in delovanja, ki ne privilegira ne strukture ne delovanja.

Poststrukturalistične zgodbe

V mnogočem so poststrukturalistični pristopi radikalizacija teze o družbeni konstrukciji realnosti. Poudarek ni na družbeni naravi te realnosti kakor pri konstruktivistih, ampak na nenehnem konstruiranju te družbene realnosti. Če je za katere izmed teoretikov mednarodnih odnosov mogoče reči, da hkrati pristajajo na to, da

teoretik družbenega in mednarodnega (političnega) komuniciranja Deutsch (in drugi, 1957). Poleg Benka (1997: 173–8) podrobneje obravnava Deutscha tudi Brinar v tej številki.

²⁴ Ne glede na to, da je danes tudi sama postala predmet številnih kritik, ki jo imajo za premalo sociološko (Lapid in Kratochwil, 1996), je za ta poudarek zlasti pomembna Wendtova (1992) teoretična intervencija.

²⁵ Šele na podlagi naslednjega poglavja bo mogoče tej ‘rešitvi’ ugovarjati, da gre za nerazviti kritični (znanstveni) realizem.

²⁶ To kaže značilna konstruktivistična definicija (mednarodnih) institucij, po kateri so te “koherenten niz načel, ki strukturirajo in organizirajo določen skupek (ensemble) praks” (Wendt in Duvall, 1989: 60).

²⁷ Še bolj idealistična in strukturalistična (ali holistična) je druga (analitična) ontologija, ki se naslanja na Searlovo (1995) teorijo nastanka institucionalnih dejstev na osnovi govornih dejanj. Institucije namreč vidi zgolj kot mednarodna in družbena (torej kolektivna in intersubjektivna) pravila, kjer je še vedno pomembna razlika med konstitutivnimi in regulativnimi pravili (Kratochwil, 1989), ali pa tudi ta ne več, ker je usako pravilo hkrati konstitutivno in regulativno za subjekte

mednarodnih odnosov in njihovo delovanje (Onuf, 1989). Zanimivo je, da je takšno razumevanje mednarodnih institucij agnostično do vprašanja realnosti, ki bi obstajala neodvisno od jezika, čeprav je filozofski vir, na katerega se naslanja (Searle, 1995), v osnovi empirični (znanstveni) realist.

²⁸ *Razprave (in seveda njihovi rezultati) okoli obeh izpostavljenih dilem bodo po mnenju Smitha (1995: 26–30) najpomembnejše za nadaljni razvoj teorij mednarodnih odnosov.*

²⁹ *Še več, pogosto jih zanima zgolj pojavni nivo izrečenega, ne pa bistvo ubesedenega. Zato se do diskurza obnašajo na način, ki je ontološko zelo podoben empiričnemu realizmu, ki ga zagovarjajo racionalistični pristopi. Razlog je v tem, da večina poststrukturalistov (podobno kot racionalistov) reducira filozofijo družbenih ved zgolj na epistemološka vprašanja.*

imajo teorije konstitutivno vlogo (ne pa pojasnjevalne) v mednarodni družbeni praksi in da ni nobenega 'objektivnega' temelja, na osnovi katerega bi bilo mogoče bodisi 'preverjati' bodisi koherentno 'utemeljiti' teorijo,²⁸ potem so to poststrukturalisti. Poleg zagovarjanja epistemološkega relativizma je za njih prav tako mogoče reči, da so (super)idealisti (radikalnejši od konstruktivistov) v ontološkem pomenu, saj naj ne bi izven diskurza in diskurzivnih praks obstajala nikakršna realnost, tudi družbena in mednarodna ne. Toda, ko zavračajo izhodiščno postavljeno razumevanje znanstvenega realizma, ne opazijo, da se do samih diskurzov obnašajo 'realistično'.²⁹

Seveda ima povedano nekaj opraviti tudi z institucionalizacijo mednarodnih odnosov. Tudi mednarodna (družbena) struktura in mednarodne institucije kot njen konstitutivni del so namreč diskurzivno pogojene. Mednarodna (družbena) struktura je tako neločljivo povezana s prakso, ki jo kontingentno (naključno) reproducira ali spreminja. Ta praksa pa je diskurzivna praksa, ki zaradi (vse)prisotnosti moči privilegira določene pomene nad drugimi (Bartelson, 1998). Pri tem moč ni samo posredovana z diskurzom in diskurzivno prakso. Je neločljivi del same diskurzivne realnosti. Na bolj 'konkretni' ravni so tako denimo identitete držav nenehni rezultat diskurzivnih praks, med katerimi je ključna zunanja politika, ki 'producira' in 'reproducira' državne meje, ki se zdijo za države bistvene (Campbell, 1992; Shapiro in Alker, 1996).

Ontološke predpostavke teorij institucionalizacije mednarodnih odnosov, ki smo jih dosedaj obravnavali, še zlasti 'rešitve' problematike strukture in delovanja, so za poststrukturaliste *aporia* obstoječega. Racionalisti in konstruktivisti naj bi bodisi postvarili mednarodno (družbeno) strukturo bodisi določili objektivno bistvo 'subjektov' in njihovega delovanja. Namesto te *aporije* vidijo poststrukturalisti možnost sprememb v kontingentnih (naključnih) prekinitvah znotraj diskurzivnih praks držav (Doty, 1997: 377), saj so te kot drugi 'subjekti' mednarodnih (družbenih) odnosov vedno v procesu, in ne pred procesom (Weber, 1995; Ringmar, 1996; Walker, 1997). Namreč, "vsi subjekti v procesu (bodisi individualni ali kolektivni) so ontološki učinek praks, ki se performativno dogajajo (*which are performatively enacted*)" (Weber, 1998: 78).

Poudarjanje procesne narave ne samo institucij, ampak tudi 'subjektov', je pomemben prispevek poststrukturalizma k razumevanju institucionalizacije mednarodnih odnosov. Kritično pa je treba presojati predvsem poststrukturalistično relativiziranje ontologije družbenega (mednarodnega) delovanja, ki enači vse 'subjekte' kot rezultate in vzroke praks. Ni namreč isto (razen morda semantično), ali pojmujejo diskurzivno (družbeno) prakso skozi posameznice/ke (kakorkoli jim že zanikamo vlogo avtonomnih 'subjektov' v odnosu do diskurzivnih struktur) ali skozi druge kolektivitete in institucije, predvsem države.

Prav tako velja omeniti prispevek poststrukturalizma h kritiki zgrešenega pojmovanja, da mednarodni procesi tečejo neodvisno od drugih družbenih procesov. Do takšnega pojmovanja prihaja zato, ker se horizontalno diferenciacijo ali razdelitev svetovnega ozemlja med države zamenjuje in postvarja v vertikalno diferenciacijo ali pojmuje kot različne ontološke ravni (Walker, 1993). Institucije, kot so diplomacija, mednarodno pravo in svetovni trgi, namreč ne obstajajo 'nad' državami ali 'naprej od' njihovih meja, saj se (re)producirajo podobno kot druge družbene institucije, s tem da so vzajemno povezane z vsemi vrstami pozicioniranih praks (glede na strukturo kontekstov ali okolij, v katerih potekajo), vključno s povsem lokalnimi praksami (Patomäki, 1996: 115).

	racionalizem	konstruktivizem	poststrukturalizem
Ustrezna metafora za razumevanje institucij	ekonomija	sociologija	sociologija/filozofija
Ontologija institucij	materializem	idealizem	(super)idealizem
Problematika delovanje – struktura	individualizem	dialektika ali holizem	holizem
Epistemologija institucij	objektivnost	intersubjektivnost	relativnost
Epistemološko izhodišče	racionalnost akterjev	družbene realnosti	konstrukcije realnosti
Vloga teorije glede na prakso mednarodnih odnosov	pojasnjevalna	pojasnjevalna in konstitutivna	konstitutivna
Odnos do (znanstvenega) realizma	empirični realizem	nerazvit kritični realizem ali agnosticizem	zavračanje realizma in diskurzivni empirični realizem

Slika 3: Shematizirana primerjava treh (meta)zgodb o institucionalizaciji mednarodnih odnosov

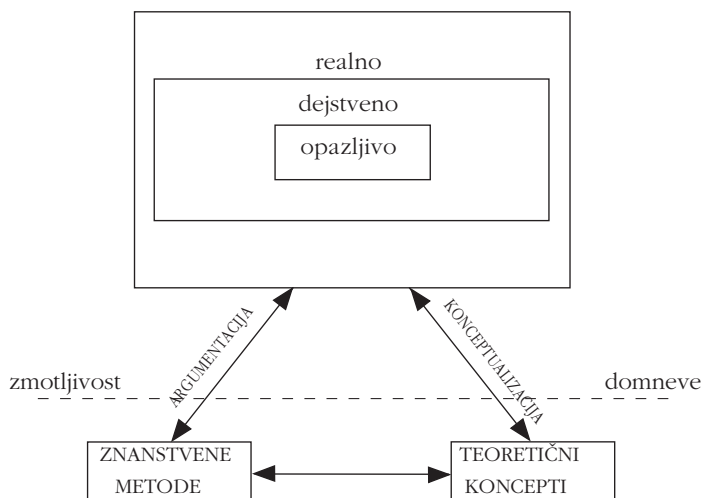
Za kritično realistično zgodbo o institucionalizaciji mednarodnih odnosov

Ali so v prejšnjem poglavju predstavljeni pogledi o institucionalizaciji mednarodnih odnosov realni? Upošteva je uvodoma opredeljen pojem (znanstvenega) realizma, bi lahko rekli, da so razen poststrukturalističnih zgodb, ki to same eksplicitno zavračajo, ti

pogledi so 'realni' (glej tudi sliko 3). Vendar smo že v samem uvodu poleg zahteve po realizmu postavili tudi zahtevo po eni zgodbi, zgodbi ki bi vsaj načeloma zajela tudi poststrukturalistične poglede ali jih vsaj resno vzela. Da bi bilo to mogoče, moramo pred razdelavo takšne alternativne zgodbe jasneje opredeliti, za katero vrsto znanstvenega realizma nam gre. Potem bodo tudi izrazi, ki smo jih uporabili v zadnji vrstici slike 3, jasnejši.

Kritični (znanstveni) realizem

Znotraj splošne opredelitve (znanstvenega) realizma je treba potegniti vsaj eno natančno ločnico. Ločiti moramo empirični od kritičnega (znanstvenega) realizma. Pri tem si bomo pomagali s shemo (glej sliko 4) metodoloških omejitev/možnosti, s katerimi se sooča znanstvenik, ko se skuša približati realnosti (epistemološki relativizem poststrukturalizma bomo vzeli resno), ter predstavili, kako so lahko 'razlogi vzroki'.

Slika 4: Metodološke omejitve/možnosti približevanja realnosti

Empirični realizem v znanosti in filozofiji predpostavlja svet kot zaprt sistem, kjer naj bi bilo mogoče empirično doseči pogoje *ceteris paribus*, torej nadzorovati delovanje stranskih dejavnikov. Empirične dogodke tako razložimo ali pojasnimo z ločitvijo (večinoma tudi kvantitativno meritvijo) odvisnih od neodvisnih spremenljivk. Da bi te dogodke vzročno pojasnili, se naslanjamo na ponavljajoč se vzorec hkratnih ali soslednih pojavljanj, saj naj bi bila konstantna korelacija neodvisne in odvisne spremenljivke nujen, a nezadosten pogoj za določitev vzroka in posledice. Celotna možnost, ki so zgolj obstajale, a se niso realizirale, je mogoče kot zgodovinske protidejstvene

primere (Sylvan in Majeski, 1998) uporabiti za evidenco takšne, iz konstantne korelacije dveh ali večih spremenljivk izhajajoče vzročnosti. Pri tem ostaja odnos takšnega pojmovanja realnosti do teoretičnih konceptov in znanstvenih metod večinoma neproblematičen – bodisi naj bi obstajala korespondenca (preslikava) med koncepti in objekti v realnosti, bodisi koncepti reprezentirajo (predstavljajo) objekte iz realnosti na neproblematičen način. Slednje velja tudi, če upoštevamo falibilizem ali zmotljivost znanosti in njen korelat, domnevno naravo znanstvenih teorij (Popper, 1995/1963).

V primerjavi z navedenim kritični (znanstveni) realizem razume svet kot odprt sistem (le v omejenem smislu je mogoče eksperimentalno izključiti delovanje zunanjih dejavnikov). Če je (še zlasti družben) svet odprt sistem, se ne moremo naslanjati na empirično ponavljanje vzorca neodvisne in odvisne spremenljivke niti kot na nujni niti kot na zadostni pogoj za določitev vzročne zveze med njima (Harré in Madden, 1975). Ker deduktivna subsumpcija (ali podrejanje) empiričnih dogodkov pod univerzalne zakone (ali empirične regularnosti) ne pojasni, ampak zgolj posploši problem (tudi če bi bilo korelacij med dvema spremenljivkama končno mnogo, še vedno ne bi vedeli, zakaj je do teh korelacij prišlo)³⁰, moramo za vzročno pojasnitev takšnih dogodkov uvesti “nove koncepte, ki še niso zajeti v *eksplanandumu* [tistem, kar naj bi bilo pojasnjeno; tudi posledici]” (Bhaskar, 1998: xi). Kritični realizem po vzoru marksizma tako ločuje pojavnost pojava od njegovega bistva in postavlja ‘generativne vzročne mehanizme’³¹ v realno (četudi še ne neposredno opazljivo).³² Stratifikacija realnosti (Bhaskar, 1978: 56–62) – na (i) realno, kjer so ‘generativni vzročni mehanizmi’, (ii) dejstveno, kjer so dogodki rezultat hkratnega delovanja več ‘vzročnih mehanizmov’, in (iii) opazljivo, kjer so le nekateri od dogodkov v resnici zaznani – ni neproblematično dana, ampak zahteva dodaten napor zlasti pri teoretični konceptualizaciji. Prav tako omogoča razumeti prej opisani empirični realizem kot marginalni primer kritičnega realizma, ker je pogoj ‘opazljivo = dejstveno = realno’ zelo težko, v družbenem svetu pa kar nemogoče v celoti zadostiti.

Seveda je opredelitev vzročnosti z ‘generativnimi vzročnimi mehanizmi’ primernejša za naravoslovje in je v družboslovju videti mehansko, zato je težko dokazovati, da so individualni in/ali kolektivni razlogi (in nameni) za delovanje ‘generativni vzročni mehanizmi’. Za mednarodne odnose kot znanstveno disciplino – kakor tudi za družbene vede na splošno – je primerneje govoriti o ‘odprtih družbenih (torej zgodovinskih) vzročnih kompleksih’, del katerih so tudi razlogi (Bhaskar, 1994: 103–4). Takšen vzročni kompleks sestavlja pet nujnih elementov: (i) “zgodovinsko konstituirane posamezni[ce/ki] kot utelešeni akterji”, (ii) “smiselno, zgodovinsko strukturirano ravnanje”, (iii) “regulativna in konstitutivna pravila, ki jih predpostavlja vsako ravnanje, pa tudi sama konstitucija akterjev”, (iv) “viri kot sposobnosti akterjev in

³⁰ V mednarodnih odnosih kot znanstveni disciplini zelo podobno in – zaenkrat – še neovrženo argumentacijo najdemo v kritiki (Dessler, 1991) behaviorističnega, metodološko individualističnega projekta *Correlates of War*.

³¹ Razumemo jih lahko kot učinkujoče tendence, “ki jih je mogoče posedovati, ne da bi bile realizirane, realizirati, ne da bi se aktualizirale [v odprtem sistemu lahko ena tovrstna tendenca izniči drugo], pa tudi aktualizirati, ne da bi jih ljudje empirično identificirali” (Bhaskar, 1994: 23).

³² V podporo tako razumljenemu realizmu je mogoče trditi, da “lahko teoretične entitete in procesi, ki so bili prvotno zamišljeni zgolj kot verjetne pojasnitve opazovanih fenomenov, postanejo preverljivi bodisi s konstrukcijo pripomočkov, ki širijo doseg človeško zaznavnega, bodisi s konstrukcijo instrumentov, ki so sposobni zaznati učinkne prvotno zgolj zamišljenih generativnih mehanizmov (v slednjem primeru uporabljamo vzročni kriterij za pripisovanje realnosti: *esse nič več est percipi*)” (Bhaskar, 1998: xi).

³³ Omogoča pa nam tudi določeno kritiko, saj predstavniki obeh tradicij – znanstvene razlage in hermenevtičnega razumevanja – iz vsaj vprašljivih razlogov pristajajo na empirično realistično pojmovanje vzročnosti. Če je to pojmovanje zgrešeno, bi morali pozitivisti utemeljiti, zakaj naj bi bil pozitivizem uporaben samo v družbenih vedah (v naravoslovju namreč ni uporaben). Na drugi strani bi morali 'hermenevtiki' kot nasprotniki pozitivizma vnovič presoditi svoje razlikovanje do kritično realistično pojmovane 'enotne' znanosti (Bhaskar, 1998: xiv–xv).

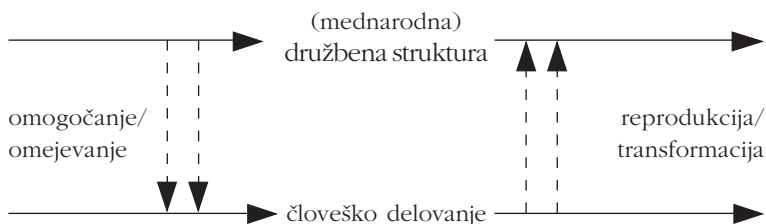
³⁴ Na možnost, da relativizem ne nasprotuje realizmu in da je mogoče biti relativist nasproti različnim filozofskim (in posledično znanstvenim) absolutizmom, opozarjata tudi Harré in Krausz (1996). Avtor, ki ga sami kritični realisti navajajo (Norris, 1997: 13–26; Wight, 1999: 137–8) kot najdoslednejšega misleca, ki naj bi kljub povsem relativističnim tolmačenjem njegovih interpretov ostal v bistvu kritični realista, je Derrida. Predvsem je aktualna njegova razprava o metafori in konceptu (Derrida, 1971).

njihove materialne možnosti" in (v) "relacijske in pozicionirane prakse" (Patomäki, 1996: 114). Če k temu dodamo še razumevanje vzroka kot nezadostnega in hkrati potrebnega elementa vzročnega kompleksa, ki sam po sebi ni nujen, vendar je hkrati zadosten za povzročenje posledice (*ibid.*: 112; Mackie, 1976), dobimo razumevanje vzročnosti, ki lahko v marsičem približa 'pozitivistično' razlago in 'hermenevtično' razumevanje institucionalizacije mednarodnih odnosov.³³ Obenem nam povedano omogoča natančnejše razumevanje kritičnega (znanstvenega) realizma kot teorije (torej domneve), ki združuje ontološki realizem, epistemološki relativizem in racionalizem v zadevah praktične presoje in vrednotenja.³⁴

Če sedaj iz te natančnejše opredeljene perspektive, ki naj bi bila sposobna ločevati navideznost od bistva pojavov, zopet zastavimo vprašanje realnosti v prejšnjem poglavju obravnavanih zgodb o institucionalizaciji mednarodnih odnosov, potem bomo racionalistične zgodbe jasno označili za nerealne v primerjavi s konstruktivističnimi in postmodernističnimi (glej tudi sliko 3). Vendar imamo tudi pri slednjih dveh nekatere zadržke, ki so vezani na njihov zgolj ali predvsem filozofski idealizem (ne trdimo, da je nerealen) in na še vedno premajhno pozornost, ki jo posvečajo ontološki dialektiki strukture in delovanja. A ker ne gre, da bi samo kritizirali, bomo skušali v nadaljevanju konstruirati ontološki model, za katerega menimo, da bolje osvetljuje procese institucionalizacije mednarodnih odnosov, in nakazati nekatere njegove teoretične konsekvence.

Kritično realistična ontologija in teorija institucionalizacije

Kritično realistična družbena ontologija se naslanja na Marxovo relacijsko pojmovanje družbe, po katerem "družba ne sestoji iz individuov, ampak izraža vsoto odnosov, razmerij, v katerih so ti individui drug do drugega" (Marx, 1985: 159), in nanj navezuje osnovni "transformacijski model" povezanosti družbene strukture in človeškega delovanja (Bhaskar, 1986: 126). Za potrebe naše razlage ga bomo dopolnili z mednarodno dimenzijo (glej sliko 5).

Slika 5: Transformacijski model kritičnega realizma

Ta model izrecno poudarja, da gre za dva različna in hkrati soodvisna ontološka nivoja – posameznice/ki niso odnosi, družbe in institucije pa ne zavestni akterji ali subjekti. Oba ontološka nivoja sta v procesu (vedno v nastajanju in obenem vedno že tu, ‘vzročno’ delujoča), pri čemer je vsakokratna zveza med njima v marsičem kontingentna (naključna), kar pa ne pomeni, da je tudi arbitrarna (ni vseeno, kako jo osmislimo). Če parafraziramo Bhaskarja, so (mednarodne) družbene strukture in (mednarodne) institucije kot njihov del tako vedno prisoten pogoj (materialni vzrok) kot kontinuirano reproducirajoč se rezultat človeškega delovanja, družbena (mednarodna) praksa (kot delovanje posameznic/kov) pa je tako zavestna produkcija kot (običajno nezavedna) reprodukcija obstoječih družbenih (in/ali mednarodnih) struktur (kar vključuje tudi mednarodne institucije). O mednarodni družbi in mednarodnih institucijah tako lahko govorimo kot o dvojnosti strukture, vlogo posameznice/ka v njeni konstituciji pa razumemo skozi dvojnost prakse (Bhaskar, 1979: 43–4). V primerjavi s konstruktivističnimi in poststrukturalističnimi razumevanji vsebuje ta model priznanje materialne in idealne realnosti, kar se ontološko kaže (in ima teoretične posledice) na treh ravneh: na ravni strukture, ravni akterjev in ravni njihove dinamične povezave skozi prakso.

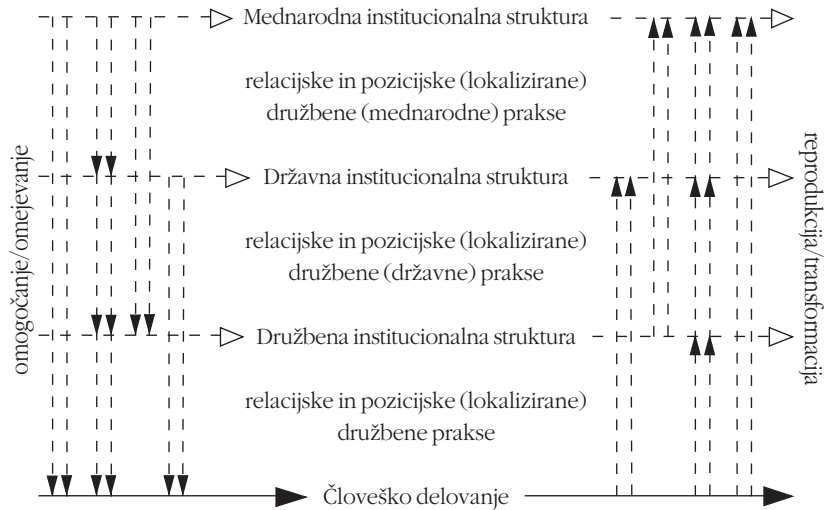
Družbene (mednarodne) strukture ne moremo pojmovati brez temeljnih elementov, družbenih (mednarodnih) odnosov. Zato je treba omenjeno Giddensovo (1984) pojmovanje strukture, ki z njo razume materialne vire ter konstitutivna in regulativna pravila, dopolniti. Strukturo sestavljajo predvsem notranji in zunanji odnosi, pod prvimi mislimo na odnose, ko posamezni ‘subjekt’ v bistvu ne bi bil, kar je, če ni drug ‘subjekt’ v določenem odnosu do njega, pod drugimi pa pojmujeemo naključne (lahko bi bili tudi drugačni) rezultate družbenega (mednarodnega) delovanja, ki jih omogočajo obstoječi (materialni) viri in pravila (Patomäki, 1992: 39, 57).

Družbenega (mednarodnega) delovanja ni mogoče razumeti brez posameznic/kov, ker imajo samo ti “transformativno sposobnost, ki je lastna konceptu delovanja kot takemu” (Bhaskar, 1994: 254). S tem ne trdimo, da je ‘volja konkretnih posameznic/kov’ odločilna za družbeno (mednarodno) delovanje, ker (i) se ‘veliko dogaja tudi za njihovim hrbtom’, (ii) se pogosto ne zavedajo, kaj počno in so končno (iii) kot akterji v procesu tudi notranje strukturirani (Wight, 1999: 129–35), med drugim zaradi svojih strukturo (nujno) določenih pozicij (vlog) in odnosov z drugimi akterji, v katere (naključno) vstopajo.

Povezavo med družbenim (mednarodnim) delovanjem akterjev in družbenimi (mednarodnimi) strukturami predstavlja sistem strukturo določenih in lokaliziranih pozicij in praks, ki so neodvisne od konkretnih posameznic/kov, ki delujejo, ne pa od človeškega delovanja kot takega. Zato mednarodne (družbene) institucije ne obstajajo neodvisno od družbenega (mednarodnega) delovanja, ki ga

urejajo ali konstituiraajo. Prav tako mednarodne (družbene) institucije niso neodvisne od pojmovanj akterjev (posameznic/kov) o tem, kaj počno med delovanjem. Končno so tudi le relativno 'dolgotrajnejše' od mednarodnega (družbenega) delovanja in pozicioniranih in lokaliziranih družbenih praks, a to ne pomeni, da so mednarodne (družbene) institucije nesprenemljive. Spremembe mednarodnih (družbenih) institucij so možne, čeprav so pogojene s spremembami v razmerjih moči tako na konceptualni ravni kot na ravni družbenih (mednarodnih) odnosov.

Transformacijski model kritičnega realizma je mogoče za 'nadaljno uporabo' – kot osnove za razumevanje institucionalizacije mednarodnih odnosov – še detaljnješe razviti. To skušamo storiti s sliko 6.

Slika 6: Kritično realistični model institucionalizacije mednarodnih odnosov

Poleg omogočanja in omejevanja človeškega delovanja skozi družbene prakse (torej vpliva institucionaliziranih struktur), kar je prikazovala že slika 5, ta bolj razdelan model ponazarja, da gre v primeru mednarodnih institucij za posredovanje njihovega vpliva na delovanje posameznic/kov (preko državnih in družbenih institucionalnih struktur). To posredovanje seveda odtuji posameznice/ke od mednarodnih institucij. Vseeno pa velja, da je kakršnakoli družbena praksa in človeško delovanje kot njena osnova mogoča le, če posameznice/ki predhodno obstoječe institucionalne strukture na družbeni, državni in mednarodni ravni internalizirajo oziroma ponotranjijo.

Če pogledamo puščice na desni strani modela, ki ponazarjajo

(podobno kot na sliki 5) reproduktiven in transformativen vpliv človeškega delovanja skozi družbene prakse na družbene, državne in mednarodne institucionalizirane strukture, je treba tej osnovni dimenziji dodati tudi, da so te institucionalne strukture za posameznico/ka objektivne narave. Objektivne so ne samo za posameznice/ke, marveč tudi za druge družbene, državne in mednarodne institucije, ko te 'vstopajo' (spet ne brez posameznic/kov) v svoja medsebojna razmerja. Zaradi njihove objektivne narave je te hkrati obstajajoče družbene, državne in mednarodne institucije mogoče ontološko ločevati le na podlagi naraščajoče kompleksnosti odnosov, ki jih strukturirajo. Družbenih (mednarodnih) procesov, ki te ontološko različne ravni institucionalne kompleksnosti nenehno obnavljajo in/ali spreminjajo, preprosto ni mogoče vnaprej ločevati na zgolj družbene, državne ali mednarodne. Ključno je namreč spoznanje, da gre v primeru vseh institucij za eksternalizacijo človeškega delovanja.

Dinamični moment našega kritično realističnega modela institucionalizacije mednarodnih odnosov predstavljajo relacijske in pozicijske (lokalizirane) družbene prakse. Le skozi te prakse je mogoče razumeti, kako sta ontološka nivoja posameznice/ka in družbenih (mednarodnih) institucij medsebojno povezana. Ko te prakse opredeljujemo kot pozicijske, mislimo na strukturno določene vloge ali na notranje družbene (mednarodne) odnose, v katere posameznice/ki nujno vstopajo, jih reproducirajo in potencialno spreminjajo. Prav tako nujna izgleda lokalizirana narava družbenih (mednarodnih) praks, saj se te vedno dogajajo na določenem prostoru. V primerjavi s tem relacijski 'moment' družbenih (mednarodnih) praks izpostavlja naključni karakter zunanjih družbenih (mednarodnih) odnosov, v katere tudi vstopajo posameznice/ki in drugi akterji (akterji – toda ne zavestni – so lahko tudi institucije kot kolektivitete), ko 'igrajo' svoje strukturno določene vloge. Tudi pri opredeljevanju družbenih (mednarodnih) praks pa velja ponoviti, da imajo le posameznice/ki moč kot transformativno sposobnost (potencialno lahko vedno delujejo drugače).³⁵

Povedano ima še dve teoretični posledici in eno metodološko. Prva teoretična konsekvence je v priznanju družbene narave mednarodnih institucij, pa tudi same mednarodne skupnosti (bolje družbe). Kot v državi in trgu ni čisto nič naravnega, tudi v mednarodnih institucijah in mednarodni skupnosti ne gre iskati 'narave'. Druga teoretična konsekvence je, da je potrebno za ustrezno realistično osvetlitev procesa institucionalizacije tudi v mednarodnih odnosih začeti pri tistem, ki lahko (vsaj potencialno) kaj spremeni, to pa so posameznice/ki v lokaliziranih in konkretnih družbenih odnosih. Nerealistično je namreč državo razumeti drugače kot družbeno institucijo in/ali družbeno strukturo, katera dejansko zakriva svoje bistvo, ki je skrito v zgodovinski praksi družbenih

35 V primerjavi s to močjo posameznic/kov velja strukturno moč razumeti kot nujno sestavino strukturno določenih notranjih družbenih (mednarodnih) odnosov (primer bi bila razmerja dominacije, ko brez 'hlapca' ni 'gospodarja'). Tudi relacijske moči (če nekdo 'prisili' nekoga, da stori nekaj, kar drugače ne bi storil), ki se realizirajo skozi naključne interakcije med akterji ali skozi zunanje družbene (mednarodne) odnose, ni brez strukturno določenih možnosti in omejitev za akterje, ki v te odnose vstopajo (Isaac, 1987; Guzzini, 1993; Rile Hayward, 1998).

(mednarodnih) odnosov. Pomembni niso le meddržavna praksa in meddržavni odnosi, ker gre v tem primeru v bistvu le za medinstitucionalno prakso in medinstitucionalne odnose, ki imajo svojo realno osnovo v družbenih (mednarodnih) odnosih, katere med drugim realistično razkrivajo avtorice/ji feminističnih teorij mednarodnih odnosov (Tickner, 1997).

Končna metodološka konsekvence je, da je realno preučevati mednarodne odnose kot znanstveno področje skozi analizo konkretnih družbenih odnosov. Sam ontološki model kritičnega realizma dobi namreč 'empirični smisel' le ob hkratni uporabi: (i) strukturne analize, ki se osredotoča na možnosti, ki jih imajo posamezni (individualizirani ali institucionalizirani) akterji v določenih 'notranjih' in 'zunanjih' institucionalno strukturiranih kontekstih; in (ii) zgodovinske analize, ki odgovarja na vprašanje, zakaj je prišlo do točno določenega rezultata glede na strukturne možnosti in omejitve vseh relevantnih kontekstov. Pri tem velja opozoriti, da takšna metodologija poleg dela na razvijanju konceptualizacije predpostavlja uporabo vseh možnih empiričnih in neempiričnih metod, še zlasti pa intenzivni in kvalitativni pristop k posameznemu problemu preučevanja (torej tudi k institucionalizaciji mednarodnih odnosov).

Sklepni premislek

Kritični (znanstveni) realizem je teorija (torej domneva), ki ponuja ontološko osnovo, katera omogoča, da mednarodne institucije pojmuje kot ideje (skozi hkratno dvojno delovanje pravil – konstitutivno in regulativno), ki imajo materialno osnovo v obstoječih družbenih (mednarodnih) odnosih in razmerjih moči, ki te odnose prežemajo. O obojem, o vlogi idej in o vlogi materialne osnove, je namreč mogoče razpravljati realistično, pa pri tem ne zapasti v pozitivizem. Prav tako je mogoče realistično razpravljati o procesih mednarodne insitucionalizacije z diskurzom, ki ne privilegira niti družbene (mednarodne) strukture niti delovanja posameznic/kov. Upoštevati moramo, da sta obe ontološki ravni sokonstitutivni in med sabo 'vzročno' učinkujoči, ter priznati, da ju ni mogoče medsebojno reducirati. Če poleg tega upoštevamo še procesno naravo obeh entitet, tako posameznice/ka kot (mednarodne) družbe in njenih institucij, lahko končno zatrdimo, da smo se izognili relativizmu, ki izven diskurza (in diskurze tako kot diskurzivne prakse jemljemo zelo resno) ne vidi realnosti.

Realistično razumevanje in razlaga institucionalizacije mednarodnih odnosov, za katero se zavzemamo, ima še nekaj praktičnih implikacij. Že zgolj s poskušanjem razlage in razumevanja obstoječega odpira tudi kritična vprašanja, tako da presega delitev med problemsko zastavljenimi in kritično naravnanimi teorijami mednarodnih odnosov. Kritični nabo, ki ga vsebuje, lahko skozi

ozaveščanje in novo znanje realnim akterjem mednarodnih odnosov pomeni tudi emancipatorni potencial (Bhaskar, 1986; Price in Reus-Smit, 1998). Ključ do njega je v spoznanju, da so spremembe tudi v mednarodnih odnosih možne, a ne nujne. Še več, gre za spoznanje, da so možne tudi mirne spremembe (Patomäki, 1995), a je tudi za njih treba kaj storiti. Konec koncev so lahko odgovorni le tisti, ki imajo v družbenem (mednarodnem) svetu realno sposobnost, kaj narediti. Neprijetnost kritičnega realizma in nelagodje, ki ga vzbujata, izhajata iz spoznanja, da smo vsi lahko potencialno soodgovorni. Če zaradi drugega ne, pa zato, ker pristajamo na obstoječe – tako v teoriji kot v praksi.

LITERATURA

- ADLER, EMANUEL (1997): *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics*. European Journal of International Relations, 3, 3, str. 319–63.
- ARON, RAYMOND (1981/1966): *Peace and War: A Theory of International Relations*. Malabar, FL: Robert E. Krieger.
- ASHLEY, RICHARD K. (1983): *Three Modes of Economism*. International Studies Quarterly, 27, 4, str. 463–96.
- BALDWIN, DAVID A., ur. (1993): *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press.
- BARTELSON, JENS (1998): *Second Natures: Is the State Identical with Itself?* European Journal of International Relations, 4, 3, str. 295–326.
- BENKO, VLADO (1997): *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- BENNINGTON, GEOFFREY (1998): *Dekonstrukcija in filozofija (sama ideja)*. Prevedel Uroš Grilc. Problemi, XXXVI, 1–2, str. 165–221.
- BERGER, PETER L. in THOMAS LUCKMANN (1988/1966): *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Prevedel Aleš Debeljak. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- BHASKAR, ROY (1978): *A Realist Theory of Science*, 2. izdaja. Sussex: The Harvester Press.
- BHASKAR, ROY (1979): *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. Sussex: The Harvester Press.
- BHASKAR, ROY (1986): *Scientific Realism and Human Emancipation*. London in New York: Verso.
- BHASKAR, ROY (1993): *Dialectic: The Pulse of Freedom*. London in New York: Verso.
- BHASKAR, ROY (1994): *Plato Etc.: The Problems of Philosophy and Their Resolution*. London in New York: Verso.
- BHASKAR, ROY (1998): *General Introduction*. V Margaret Archer, Roy Bhaskar, Andrew Collier, Tony Lawson in Alan Norrie (ur.): *Critical Realism: Essential Readings*, str. ix–xxiv. London in New York: Routledge.
- BOUCHER, DAVID (1998): *Political Theories of International Relations: From Thucydides to the Present*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- BGRLEZ, MILAN (1996): *O razvoju teoretičnega razmišljanja o mednarodnih odnosih*. Teorija in praksa, 33, 1, str. 18–35.
- BROWN, CHRIS (1992): *International Relations Theory: New Normative Approaches*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- BROWN, CHRIS (1997): *Review Article: Theories of International Justice*. British Journal of Political Science, 27, 2, str. 273–97.

- BULL, HEDLEY (1977): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London [in drugod]: Macmillan.
- BUNGE, MARIO (1996): *Finding Philosophy in Social Sciences*. New Haven in London: Yale University Press.
- BUZAN, BARRY, CHARLES JONES in RICHARD LITTLE (1993): *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. New York: Columbia University Press.
- CAMPBELL, DAVID (1992): *Writing Security: United States foreign policy and the politics of identity*. Manchester: Manchester University Press.
- CARLSNAES, WALTER (1992): *The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis*. *International Studies Quarterly*, 36, 3, 245–70.
- CARLSNAES, WALTER (1994): *In Lieu of Conclusion: Compatibility and The Agency-Structure Issue in Foreign Policy Analysis*. V Walter Carlsnaes in Steve Smith (ur.) *European Foreign Policy: The EC and Changing Perspectives in Europe*, str. 274–87. London [in drugod]: Sage.
- CARR, EDWARD HALLETT (1964/1939): *The Twenty Years' Crisis? 1919–1939*. New York [in drugod]: Harper & Row.
- CONNOLLY, WILLIAM E. (1994): *The Terms of Political Discourse*, 3. izdaja. Oxford, UK: Blackwell.
- COX, ROBERT W. (1981): "Social forces, states, and world orders: beyond international relations theory". V Robert W. Cox s sodelovanjem Timothy J. Sinclair (1996) *Approaches to World Order*, str. 85–123. Cambridge, UK [in drugod]: Cambridge University Press.
- COX, ROBERT W. (1983): *Gramsci, hegemony, and international relations: an essay in method*. V Robert W. Cox s sodelovanjem Timothy J. Sinclair (1996) *Approaches to World Order*, str. 124–43. Cambridge, UK [in drugod]: Cambridge University Press.
- DERRIDA, JACQUES (1971): *La mythologie blanche: la métaphor dans le texte philosophique*. V Jacques Derrida (1997/1972) *Marges de la philosophie*, str. 247–324. Paris: Les Éditions de Minuit.
- DESSLER, DAVID (1989): *What's at stake in the agent-structure debate?* *International Organization*, 43, 3, str. 441–73.
- DESSLER, DAVID (1991): *Beyond Correlations: Toward a Causal Theory of War*. *International Studies Quarterly*, 35, 3, str. 337–55.
- DEUTSCH, KARL W., SIDNEY A. BURRELL, ROBERT A. KANN, MAURICE LEE, JR., MARTIN LICHTERMAN, RYMOND E. LINDGREN, FRANCIS L. LOEWENHEIM in RICHARD W. VAN WAGENEN (1957): *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- DEVITT, MICHAEL (1997): *Realism and Truth*, 2. izdaja z novim komentarjem po sklepu. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- DOTY, ROXANNE LYNN (1997): *Aporia: A Critical Exploration of the Agent-Structure Problematique in International Relations Theory*. *European Journal of International Relations*, 3, 3, str. 365–92.
- DUNNE, TIMOTHY (1995): "The Social Construction of International Society". *European Journal of International Relations*, 1, 3, str. 367–89.
- DUNNE, TIMOTHY (1997): *Realism*. V John Baylis in Steve Smith (ur.) *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, str. 109–24. Oxford, UK [in drugod]: Oxford University Press.
- FINK, HANS (1992): *Socialna filozofija*. Prevedla Zdenka Erbežnik. Ljubljana: ZPS.
- GEORGE, JIM (1994): *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- GIDDENS, ANTHONY (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge, UK: Polity Press.
- GILL, STEPHEN, ur. (1993): *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge, UK [in drugod]: Cambridge University Press.

- GILPIN, ROBERT (1981): *War and Change in World Politics*. New York: Cambridge University Press.
- GILPIN, ROBERT s pomočjo JEAN M. GILPIN (1987): *The Political Economy of International Relations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- GILPIN, ROBERT (1996): *No One Loves a Political Realist*. V Benjamin Frankel (ur.) *Realism: Restatement and Renewal*. Posebna številka Security Studies 5(3), str. 3–26.
- GUZZINI, STEFANO (1993): *Structural power: the limits of neorealist power analysis*. International Organization, 47, 3, str. 443–78.
- GUZZINI, STEFANO (1998): *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold*. London in New York: Routledge.
- HARRÉ, ROMANO in MICHAEL KRAUSZ (1996): *Varieties of Relativism*. Oxford, UK in Cambridge, MA: Blackwell.
- HARRÉ, ROMANO in EDWARD H. MADDEN (1975): *Causal Powers: A Theory of Natural Necessity*. Totowa, NJ: Rowman and Littlefield.
- HASENCLEVER, ANDREAS, PETER MAYER in VOLKER RITTBERGER (1996): *Interests, Power, Knowledge: The Study of International Regimes*. Mershon International Studies Review, 40, 2, str. 177–228.
- HAY, COLIN in DAVID MARSH (1999): *Introduction: Towards a New (International) Political Economy?* V Colin Hay in David Marsh (ur.) *Putting the 'P' Back into IPE*. Posebna številka New Political Economy, 4, 1, str. 5–22.
- HOBBS, THOMAS (1661/1651): *Leviathan or the Matter, Forme and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civil*. Uredil Michael Oakeshott. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- HOLLIS, MARTIN (1996): *The Last Post?* V Steve Smith, Ken Booth in Marysia Zalewski (ur.) *International theory: positivism and beyond*, str. 301–8. Cambridge, UK [in drugodj]: Cambridge University Press.
- HOLLIS, MARTIN in STEVE SMITH (1991a): *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford, UK: Clarendon Press.
- HOLLIS, MARTIN in STEVE SMITH (1991b): *Beware of gurus: structure and action in international relations*. Review of International Studies, 17, 4, str. 393–410.
- HOLLIS, MARTIN in STEVE SMITH (1996): *A response: why epistemology matters in international theory*. Review of International Studies, 22, 1, str. 111–116.
- ISAAC, JEFFREY C. (1987): *Beyond the Three Faces of Power: A Realist Critique*. Polity, xx, 1, str. 4–31.
- JEPPEPERSON, RONALD L., ALEXANDER WENDT in PETER J. KATZENSTEIN (1996): *Norms, Identity, and Culture in National Security*. V Peter J. Katzenstein (ur.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, str. 33–75. New York: Columbia University Press.
- KATZENSTEIN, PETER J., ur. (1996): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- KATZENSTEIN, PETER J., ROBERT O. KEOHANE in STEPHEN D. KRASNER, ur. (1998): *International Organization at Fifty: Explorations and Contestation in the Study of World Politics*. Posebna številka International Organization, 52, 4.
- KEAT, RUSSELL in JOHN URRY (1975): *Social Theory as Science*. London in Boston: Routledge & Kegan Paul.
- KEOHANE, ROBERT O. (1983): *Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond*. V Robert O. Keohane (1989) *International Institutions and State Power*, 35–73. Boulder, CO [in drugodj]: Westview Press.
- KEOHANE, ROBERT O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- KEOHANE, ROBERT O., ur. (1986): *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press.

- KEOHANE, ROBERT O. (1989): *International Institutions and State Power*. Boulder, CO [in drugod]: Westview Press.
- KEOHANE, ROBERT O. in JOSEPH S. NYE, ur. (1972): *Transnational Relations and World Politics*. Cambridge, MA in London: Harvard University Press.
- KEOHANE, ROBERT O. in JOSEPH S. NYE (1989/1977): *Power and Interdependence*, 2. izdaja. New York: Harper Collins.
- KNUTSEN, TORBØRN L. (1997): *A History of International Relations Theory*, 2. izdaja. Manchester in New York: Manchester University Press.
- KRASNER, STEPHEN D. (1982): *Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables*. V Friedrich Kratochwil in Edward D. Mansfield, ur. (1994) *International Organization: A Reader*, str. 97–109. New York: HarperCollins.
- KRASNER, STEPHEN D. (1996): *The accomplishments of international political economy*. V Steve Smith, Ken Booth in Marysia Zalewski (ur.) *International theory: positivism and beyond*, str. 108–27. Cambridge, UK [in drugod]: Cambridge University Press.
- KRATOCHWIL, FRIEDRICH V. (1989): *Rules, Norms and Decisions: On the conditions of practical and legal reasoning in international relations and domestic affairs*. Cambridge, UK [in drugod]: Cambridge University Press.
- LAPID, YOSEF in FRIEDRICH KRATOCHWIL, ur. (1996): *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- MACHIAVELLI, NICCOLÒ (1952/1532): *The Prince*. Prevedel Luigi Ricci, prevod revidiral E. R. P. Vincent. New York: A Mentor Book.
- MACKIE, J. L. (1976): *Causes and Conditions*. V Myles Brand (ur.) *The Nature of Causation*, str. 307–44. Urbana, IL [in drugod]: University of Illinois Press.
- MARX, KARL (1985): *Kritika politične ekonomije 1857/58 (METI 1/8)*. Prevedli: Božidar Debenjak, Valentin Kalan, Tomaž Mastnak, Jelica Šumič-Riha, Rado Riha, Primož Simoniti in Peter Wieser. Ljubljana: Delavska Enotnost.
- MEARSHELMER, JOHN G. (1994/95): *The False Promise of International Institutions*. *International Security*, 19, 3, str. 5–49.
- MILLIKEN, JENNIFER (1999): *The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods*. *European Journal of International Relations*, 5, 2, str. 225–54.
- MORGENTHAU, HANS J. (1985/1948): *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Revidiral Kenneth W. Thompson. New York [in drugod]: McGraw-Hill.
- MURRAY, ALASTAIR J. H. (1997): *Reconstructing Realism: Between Power Politics and Cosmopolitan Ethics*. Edinburgh: Keele University Press.
- NARDIN, TERRY in DAVID R. MAPEL, ur. (1994): *Traditions of International Ethics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- NATANSON, MAURICE, ur. (1963): *Philosophy of the Social Sciences: A Reader*. New York: Random House.
- NEUFELD, MARK (1995): *The Restructuring of International Relations Theory*. Cambridge, UK [in drugod]: Cambridge University Press.
- NEUMANN, IVER B. (1999): *Uses of the other: The East in European identity formation*. Manchester: Manchester University Press.
- NORRIS, CHRISTOPHER (1997): *Against Relativism: Philosophy of Science, Deconstruction and Critical Theory*. Oxford, UK in Malden, MA: Blackwell.
- NORRIS, CHRISTOPHER (1999): *Sexed equations and vexed physicists: The two cultures' revisited*. *International Journal of Cultural Studies*, 2, 1, str. 77–107.
- PATOMÄKI, HEIKKI (1992): *Critical Realism and World Politics: An explication of a critical theoretical and possibilistic methodology for the study of world politics*. Türku: University of Türku.
- PATOMÄKI, HEIKKI, ur. (1995): *Peaceful Change in World Politics*. Tampere: Tampere Peace Research Institute (TAPRI).

- PATOMÁKI, HEIKKI (1996): *How to Tell Better Stories about World Politics*. European Journal of International Relations, 2, 1, str. 105–33.
- POPPER, KARL R. (1995/1963): *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. London: Routledge.
- PRICE, RICHARD in CHRISTIAN REUS-SMIT (1998): *Dangerous Liasons? Critical Interntional Theory and Constructivism*. European Journal of International Relations, 4, 3, str. 259–94.
- RILE HAYWARD, CLARISSA (1998): *De-Facing Power*. Polity, xxxi, 1, str. 1–22.
- RINGMAR, ERIK (1996): *On the Ontological Status of the State*. European Journal of International Relations, 2, 4, str. 439–66.
- ROUSSEAU, JEAN JACQUES (1756/1761): *Extrait du projet de paix perpétuelle de Monsieur l'Abbé de Saint-Pierre*. Dostopno na http://www.microserve.net/~gallanar/rousseau_extrait%20du%20projet%20de%20paix%20perpetuelle.htm (31. 10. 1999).
- RUGGIE, JOHN GERARD (1998): *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London in New York: Routledge.
- ONU, NICHOLAS GREENWOOD (1989): *World of our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia, SC: University of South Carolina Press.
- SAYER, ANDREW (1997): *Method in Social Science: A realist approach*, 2. Izdaja. London in New York: Routledge.
- SEARLE, JOHN R. (1995): *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press.
- SCHMITT, CARL (1994/1932): *Pojem političnega*. V Carl Schmitt: Tri razprave, str. 69–125. Prevedli Vlasta Jalušič in Mojca Sauski. Ljubljana: KRT.
- SHAPIRO, IAN (1990): *Political Criticism*. Berkeley, Los Angeles in Oxford: University of California Press.
- SHAPIRO, IAN in ALEXANDER WENDT (1992): *The Difference that Realism Makes: Social Sciences and the Politics of Consent*. Politics & Society, 20, 2, str. 197–223.
- SHAPIRO, MICHAEL J. in HAYWARD R. ALKER, ur. (1996): *Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities*. London in Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- SMITH, STEVE (1995): *The Self-Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory*. V Ken Booth in Steve Smith (ur.) *International Relations Theory Today*, str. 1–37. Cambridge, UK: Polity Press.
- SMITH, STEVE (1997): *New Approaches to International Theory*. V John Baylis in Steve Smith (ur.) *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, str. 165–90. Oxford: Oxford University Press.
- SOKAL, ALAN (1996a): *Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity*. Social Text, 46, 7, str. 217–52.
- SOKAL, ALAN (1996b): *A Physicist Experiments with Cultural Studies*. Lingua Franca, 6, 4, str. 62–4.
- SPEGELE, ROGER D. (1996): *Political Realism in International Theory*. Cambridge, UK [in drugodj]: Cambridge University Press.
- SYLVAN, DAVID in STEPHEN MAJESKI (1998): *A Methodology for the Study of Historical Counterfactuals*. International Studies Quarterly, 42, 1, str. 79–108.
- THUCYDIDES (1954/ca. 455–400 pr. n. š.): *History of the Pelopnesian War*. Prevedel Rex Warner. Melbourne, London in Baltimore: Penguin.
- TICKNER, J. ANN (1997): *You Just Don't Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists*. International Studies Quarterly, 41, 4, str. 611–32.
- VAN DIJK, TEUN A. (1998): *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London [in drugodj]: Sage.
- VASQUEZ, JOHN A. (1983): *The Power of Power Politics: A Critique*. London: Frances Pinter.
- VON WRIGHT, G. H. (1975): *Objašnjenje i razumevanje*. Prevedel Aleksandar Pavković. Beograd: Nolit.

- WÆVER, OLE (1996): *The rise and fall of the inter-paradigm debate*. V Steve Smith, Ken Booth in Marysia Zalewski (ur.) *International theory: positivism and beyond*, str. 149–85. Cambridge, UK [in drugod]: Cambridge University Press.
- WALKER, R. B. J. (1993): *Inside/outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge, UK [in drugod]: Cambridge University Press.
- WALKER, R. B. J. (1997): *The Subject of Security*. V Keith Krause in Michael C. Williams (ur.) *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, str. 61–81. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- WALTZ, KENNETH N. (1959): *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York in London: Columbia University Press.
- WALTZ, KENNETH N. (1979): *Theory of International Politics*. Reading, MA [in drugod]: Addison-Wesley.
- WEBER, CYNTHIA (1995): *Simulating Sovereignty: Intervention, the State and Symbolic Exchange*. Cambridge, UK [in drugod]: Cambridge University Press.
- WEBER, CYNTHIA (1998): *Performative States*. Millennium: Journal of International Studies, 27, 1, str. 77–95.
- WENDT, ALEXANDER E. (1987): *The agent-structure problem in international relations theory*. International Organization, 41, 3, str. 335–70.
- WENDT, ALEXANDER E. (1991): *Bridging the theory/meta-theory gap in international relations*. Review of International Studies, 17, 4, str. 383–92.
- WENDT, ALEXANDER E. (1992): *“Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics”*. International Organization, 46, 2, str. 391–425.
- WENDT, ALEXANDER E. (1995): *Constructing International Politics*. International Security, 20, 1, str. 71–81.
- WENDT, ALEXANDER in RAYMOND DUVALL (1989): *Institutions and International Order*. V Ernst-Otto Czempiel in James N. Rosenau (ur.) *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s*, str. 51–73. Lexington, MA: Lexington Books.
- WIGHT, COLIN (1999): *They Shoot Dead Horses Don't They? Locating Agency in the Agent-Structure Problematique*. European Journal of International Relations, 5, 1, str. 109–42.
- WIGHT, MARTIN (1966): *Why is There No International Theory?* V James Der Derian, ur. (1995) *International Theory: Critical Investigations*, str. 15–35. London: Macmillan.
- ŽIŽEK, SLAVOJ (1994): *Introduction: The Spectre of Ideology*. V Slavoj Žižek (ur.) *Mapping Ideology*, str. 1–33. London in New York: Verso.